

У к а з и

У име Његовог Величанства Краља Србије Милана Првог, Министарски Савет, по највишем овлашћењу Његовог Величанства Краља, од 24. Јула ов. г., на предлог министра просвете и црквених послова, под 16. Септембра ов. г., оставио је :

Професора нишке гимназије **Јосифа Подградског**, за професора П. београдске гимназије, и

Суплента зајечарске гимназије **Спиру Калика**, за суплента нишке гимназије, обојицу по молби.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су :

у БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ :

г. др. **Милан Јовановић**, за хонорарног предавача дијететике, 9. Октобра ов. г.

у ЗАЈЕЧАРСКОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. **Михаило Живковић**, професорски кандидат, за предавача, 24. Септембра ов. год.

г. **Симо Матавуљ**, за учитеља језика, 24. Септембра ов. г.

г. **Светозар Арсенијевић**, за учитеља цртања, 6. Октобра ове г.

у НИРОТСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. **Гаврило Илић**, професорски кандидат, за предавача, 24. Септембра ов. г.

г-ђа **Милева Караматићка**, за учитељицу женског рада, 29. Септембра ов. год.

у ПОЖАРЕВАЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. **Војтех Шистек**, за учитеља музике и нотног певања, 29. Септембра ов. г.

г. **Василије Живковић**, ђакон, за хоноарног вероучитеља, 7. Октобра ов. г.

у УЖИЧКОЈ РЕАЛЦИ :

г. **Милован Радуловић**, ђакон, за вероучитеља, 7. Октобра ов. г.

г. **Симеун Коњевић**, за учитеља цртања, 6. Октобра ов. г.

II Премештени су :

у КРАГУЈЕВАЧКОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. **Милош П. Ђорђевић**, предавач ниротске ниже гимназије, за предавача, 24. Септембра ов. г., по молби.

у ВЕЛИКОГРАДИШКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. **Коста Берич**, предавач зајечарске гимназије, 6. Октобра ов. г., по молби.

у ПАРАЋИНСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. **Павле Аршинов**, предавач великоградшке ниже гимназије, 6. Октобра ов. год., по молби.

У НИШКУ УЧИТЕЉСКУ ШКОЛУ:

WWW.UNILIB.RS г. *Павле Вујић*, предавач параћинске ниже гимназије:

III Разрешен је:

У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ:

г. др. *Лаза Стефановић*, хонорарни предавач, 2. Октобра ов. г.. по молби.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника ОСНОВНИХ ШКОЛА

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су:

У ВАРОШИ БЕОГРАДУ:

г-ђца *Живка Рушчуклићева*, за учитељицу II. разр. мушке школе на Сави, 27. Септембра ов. г.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Милева Вучковићева*, за учитељицу I. разр. школе трбушничке, 19. Септембра ов. г.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Зорка Нинићева*, за привремену учитељицу школе у Падежу, 29. Септембра ове године.

У БРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Даринка Вијерова*, за учитељицу I. разр. школе у Баточини, 19. Септембра ове године.

г-ђца *Ружица Стефановићева*, за учитељицу у Годачици, 21. Септембра ов. год.

г-ђца *Милева Лукићева*, за привремену учитељицу I. разр. школе у Чумићима, 28. Септембра ов. год.

г-ђца *Катарина Лазаревићева*, за привремену учитељицу школе у Рамаћи, 30. Септембра ов. г.

У БРАЛИНСКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Милева Трифуновићева*, за учитељицу I. разр. школе корбовачке, 19. Септембра ов. г.

г. *Илија Борђевић*, за заступника учитеља школе у Црнајци, 27. Септембра ов. г.

г. *Раде Богдановић*, за заступника учитеља школе у Голубињу, 29. Септембра ов. г.

г-ђца *Даница Симићева*, за учитељицу III. и IV. разреда школе јабуковачке, 29. Септембра ов. год.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Марија Димитријевићева*, за учитељицу I. разреда школе у Пољној, 19. Септембра ов. год.

У НИШКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Драгиња Костићева*, за учитељицу II. одељења II. разр. мушке школе у Властинцима, 19. Септембра ов. год.

У ПИРОТСКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Љубица Надрљанска*, за учитељицу I. одељења I. разреда мушке школе у Пироту, 22. Септембра ов. год.

г. *Димитрије Маринковић*, за заступника учитеља школе у Суводолу, 27. Септембра ов. год.

г. *Милован Илић*, за заступника учитеља школе у Смрдању, 27. Септембра ов. године.

г. *Милија Милошевић*, за заступника учитеља школе у Рсавцима, 28. Септембра ове године.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Јевта Ђукић*, за привременог учитеља у Горњој Трешњици, 29. Септембра о. г.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Љубица Лазаревићева*, за учитељицу I. одељења II. разр. женске школе у Пожаревцу, 22. Септембра ов. год.

г. *Михаило Стојановић*, за заступника учитеља школе у Сигама, 27. Септембра ов. г.

г-ђца *Марија Катичева*, за привремену учитељицу школе у Дубравици, 28. Септембра ове године.

г. *Татомир Стојановић*, за привременог учитеља III. и IV. разр. школе у Петци, 6. Октобра ов. год.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Зорка Јанаковићева*, за учитељицу II. разр. школе у Кусатку, 22. Септембра ов. год.

г-ђца *Љубица Антоновићева*, за учитељицу III. и IV. разреда мушке школе у Паланци, 26. Септембра ов. год.

г-ђца *Босилка Марковићева*, за учитељицу I. разр. школе голобочке, 28. Септембра ове године.

г-ђца *Драга Софронијевићева*, за привремену учитељицу школе друговачке, 2. Октобра ов. год.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Борђе Грбановић*, за привременог учитеља школе у Мекишу, 27. Септембра ов. г.

У КУПРИЈСКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Јулка Далићева*, за учитељицу школе у Седларима, 19. Септембра ов. год.

г-ђца *Косара Младеновићева*, за учитељицу I. разр. школе сикиричке, 22. Септембра ов. год.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Стаменко Поцовић*, за заступника учитеља школе придворичке, 22. Септембра ове године.

г-ђца *Христина Оташевићева*, за привремену учитељицу II. III. и IV. разреда школе у Рогачици, 5. Октобра ов. год.

У ПРИОРЕЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Тома Јевтић*, за заступника учитеља школе слатинске, 19. Септембра ов. год.

г. *Танасије Живковић*, за привременог учитеља школе у Ђивом Виру, 22. Септембра ов. год.

г. *Живојин Радуловић*, за заступника учитеља III. и IV. разр. школе у Планиници, 27. Септембра ов. год.

г-ђца *Драга Бурићева*, за заступницу учитеља школе у Доњој Белој Реци, 28. Септембра ов. год.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Вуле Костић*, за учитеља школе студеничке, 28. Септембра ов. год.

г. *Милун Маџареввић*, за привременог учитеља школе тијањске, 5. Октобра ов. г.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Милена Денићева*, за учитељицу II. одељења I. разр. мушке школе у Шапцу, 22. Септембра ов. год.

г-ђца *Стана Бурђевићева*, за привремену учитељицу школе у Варни, 28. Септембра ов. год.

II Премештени су:

У ВАРОШИ БЕОГРАДУ:

г. *Јован Бољарић*, учитељ III. разреда мушке школе теразијске, у III. разр. мушке школе код Саборне Цркве, 1. Октобра ове год., по потреби.

г-ђца *Савка Радичевићева*, учитељица II. разр. мушке савске школе, у I. одељењу II. разреда мушке школе на Теразијама, 1. Октобра ов. год., по молби.

г-ђа *Христина Миловановићева*, учитељица I. и II. разреда школе средњевске, окр. пожаревачког, у III. разред женске школе напалудске, 27. Септембра ов. г., по молби.

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Антоније Николић*, учитељ II. III. и IV. разреда школе Ђивевачке, у III. и IV.

разр. школе ражанске, 28. Септембра ове године, по потреби.

г. *Драгутин Поповић*, учитељ III. и IV. р. школе ражањске у II. III. и IV. р. школе Ђићевачке, 28. Септ. ов. год., по потреби.

г. *Љубомир Анђелковић*, учитељ I. и II. разр. школе малчанске, окр. нишког, у Брачин, 30. Септембра, ов. год., по молби.

г-ђца *Милева Брајковићева*, учитељица женске школе злотске, округа црноречког, у I. и II. разред женске школе бањске, 3. Октобра ов. год., по потреби.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ:

г. *Светозар Михаиловић*, учитељ у Бајевцу, окр. ваљевског, у III. и IV. разред школе петчанске, 19. Септембра ове године, по молби.

г. *Јосиф Анђелић*, учитељ школе кладуровске, окр. пожаревачког, у Трбушницу, 2. Октобра ов. год., по молби.

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ:

г. *Десиот Десиотовић*, учитељ III. разр. доње школе смедеревске, у Бранковину, 19. Септембра ов. год., по молби.

г. *Павле Димитријевић*, учитељ школе бранковачке, у Бајевац, 30. Септембра ове год., по молби.

У ВРАЊСКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Ангелина Стојковићева*, учитељица школе ливадичке, округа пожаревачког, у I. одељење III. разр. мушке школе у Врањи, 23. Септембра ов. год., по молби.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Богољуб Јовичић*, привремени учитељ школе студенске, окр. нишког, у Ратковић, 19. Септембра ов. год., по молби.

г-ђца *Даринка Крстићева*, учитељица II. разр. школе бачинске, у I. разред исте школе, 1. Октобра ов. год., по потреби.

г. *Аксентије Милутиновић*, учитељ школе звезданске, округа црноречког, у Маскар, 1. Октобра ов. год., по молби.

У КЊАЖЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Никола Стојановић*, учитељ III. разр. мушке школе код Саборне Цркве у Београду, у Црнолевицу, 27. Септембра ове године, по потреби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Зорка Димићева*, привремена учитељица I. и II. разреда школе нересничке, округа пожаревачког, у III. разред школе тополске, 19. Септембра ов. год., по молби.

г-ђа *Живана Бујдићка*, учитељица III. и IV. разр. женске школе у Паланци, окр. смедеревског, у Трошницу, 26. Септембра ове год., по потреби.

г-ђца *Босилка Костићева*, учитељица III. и IV. разр. школе жабарске, у I. разр. исте школе, 27. Септембра, ов. год., по потреби.

г. *Илија Рајчић*, учитељ II. III. и IV. разр. школе чумићске, у III. и IV. разред школе жабарске, 27. Септембра ове године, по молби.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Радул Спасић*, учитељ II. разреда мушке школе кладовске, у I. и II. разред школе брзопаланачке, 21. Септембра ове године, по потреби.

У НИШКОМ ОКРУГУ:

г-ђца *Анка Поповићева*, учитељица школе војловске, у окр. пожаревачком, у I. одељење I. разр. мушке школе власотинске, 29. Септембра ов. год., по молби.

У ПИРОТСКОМ ОКРУГУ:

г. *Танасије Митровић*, учитељ I. одељења I. разр. мушке школе пиротске, у I. одељење IV. разр. исте школе, 3. Октобра ов. год., по потреби.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Милутин Филиповић*, учитељ III. разр. мушке школе крупанске, у IV. разр. исте школе, 22. Септембра ов. г., по потреби.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

г-ђца *Љубица Караулићева*, учитељица школе у Варни, окр. шабачког, у III. разр. мушке школе крупанске, 22. Септембра ов. год., по молби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Јован Поповић*, учитељ III. и IV. разр. школе малоцрњишке, у III. и IV. разр. школе жабарске, 25. Септембра ов. год., по молби.

г-ђа *Христина Поповићка*, учитељица I. и II. разр. школе малоцрњишке, у I. и II. разр. школе жабарске, 25. Септембра ове год., по молби.

г. *Јован Лазић*, учитељ III. и IV. разр. школе жабарске, у III. и IV. разр. школе тополичке, 25. Септембра ов. г., по потреби.

г-ђа *Катарина Богдановићка*, учитељица III. и IV. разр. школе праовачке, у I. и II. разред исте школе, 28. Септембра ов. год., по молби.

г-ђа *Софија Драгићка*, заступница учитеља I. и II. разр. школе праовачке, у III. и IV. разр. исте школе, 28. Септембра ов. год., по молби.

г-ђца *Зорка Тодоровићева*, учитељица женске школе голубачке, у I. разр. женске школе у Великом Градишту, 2. Октобра ов. год., по потреби.

г-ђа *Милица Младеновићка*, привремена учитељица школе рамашке, у округу крагујевачком, у женску школу голубачку, 26. Септембра ов. год., по молби.

г-ђца *Марија Младеновићева*, учитељица I. разр. женске школе великоградшке, у I. и II. разред школе малоцрњишке, 2. Октобра ов. год., по потреби.

г-ђа *Љубица Филиповићка*, учитељица II. разр. мушке школе петровачке, у III. и IV. разр. исте школе 24. Септембра ов. г., по потреби.

г. *Никола Милосављевић*, учитељ школе рановачке, у Трњане, 19. Септембра ов. год., по молби.

г-ђа *Станка Протићка*, учитељица I. одељења II. разр. жен. школе пожаревачке, у III. и IV. разр. женске школе великоградшке, 23. Септембра ов. год., по молби.

г. *Милић Поповић*, заступник учитеља III. и IV. разр. школе петровачке, у Макце, 22. Септембра ов. год., по потреби.

г. *Антоније Чоашевић*, учитељ школе златовске, у Осаницу, 22. Септембра ов. г., по потреби.

г-ђца *Емилија Миловановићева*, привремена учитељица I. разр. школе голобочке, окр. смедеревског, у II. разр. мушке школе петровачке, 24. Септембра ов. г., по молби.

г-ђца *Јулка Веригићка*, учитељица шк. паланачке, окр. смедеревског, у I. и II. р. школе средњевачке, 29. Септембра ов. год., по молби.

г-ђа *Етелка Арсићка*, привр. учитељица школе црљеначке, у I. и II. разред школе нересничке, 28. Септембра ов. г., по молби.

г-ђа *Анка Дачићка*, учитељица школе друговачке, окр. смедеревског, у Витовницу, 29. Септембра ов. год., по потреби.

г. *Михаило Петровић*, заступник учитеља II. III. и IV. разр. школе староацибеговачке, окр. смедеревског, у II. III. и IV. разр. мушке школе жагубичке, 7. Октобра ов. год., по потреби.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Ђорђе Костић*, учитељ II. III. и IV. р. школе трбушничке, окр. београдског, у Моравце, 2. Октобра ов. год., по потреби.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ:

г. *Периша Бекић*, учитељ II. III. и IV. разр. мушке школе жагубичке, окр. пожаревачког, у II. III. и IV. разр. школе староацибеговачке, 9. Октобра ов. г., по молби.

г-ђца *Јелена Тодоровићева*, учитељица I. разр. женске школе великоградшке, окр. пожаревачког, у II. разр. мушке горње шк. у Смедереву, 24. Септембра ов. г., по молби.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

г-ђа *Јелисавета Бранковићка*, учитељица II. разр. мушке горње шк. смедеревске, у III. разр. доње мушке шк., 24. Септембра ов. год., по потреби.

г-ђца *Јелена Тодоровићева*, учитељица I. разр. женске школе великоградшке, у III. разр. мушке доње школе у Смедереву, 19. Септембра ов. год., по молби.

г-ђца *Константина Видићева*, учитељица I. разр. шк. баточинске, окр. крагујевачког, у I. и II. разр. школе сараорачке, 21. Септембра ов. год., по потреби.

г-ђца *Милева Тодоровићева*, учитељица I. и II. разр. школе сараорачке, у III. и IV. разр. при истој школи, 22. Септембра ове год., по потреби.

У КУПРИЈСКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Драга Стојановићка*, учитељица II. разр. женске школе свилајиначке, у I. разр. исте школе, 26. Септембра ов. г., по потреби.

г-ђца *Даринка Веселићева*, учитељица I. одељења I. разр. мушке школе свилајиначке, у II. разр. женске школе тамошње, 26. Септембра ов. год., по потреби.

г-ђца *Анђелина Младеновићева*, учитељица I. одељења I. разр. мушке школе власотиначке, окр. нишког, у I. одељење I. р. мушке школе свилајиначке, 26. Септембра ов. год., по молби.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Јован Крстић*, учитељ III. и IV. р. школе тополичке, окр. пожаревачког, у III. и IV. разред школе злотске, 25. Септембра ов. год., по молби.

г-ђца *Лепосава Мишићева*, учитељица I. и II. разр. школе жабарске, окр. пожаревачки у женску школу у Злоту, 25. Септембра ов. год., по молби.

г. *Аксентије Јокић*, учитељ школе Макарске, округа јагодинског, у Звездан, 1. Октобра ов. год., по молби.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Гавра Пешић*, учитељ III. разреда мушке школе шабачке на Камичку, у IV. р. исте школе, 22. Септембра ов. г., по потреби.

г. *Петар Црнчевић*, учитељ III. разр. мушке школе шабачке код цркве, у III. р. мушке школе на Камичку, 22. Септембра ов. год., по потреби.

г. *Петко Николић*, учитељ IV. разреда мушке школе шабачке на Камичку, у III. р. мушке школе код цркве, 22. Септембра ов. год., по потреби.

III Разрешени су :

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Љубомир С. Убавкић*, заступник учитеља у Сицу, 1. Октобра ов. године, јер је постављен за практиканта Управе вар. Београда.

У ПИРОТСКОМ ОКРУГУ :

г. *Коста Костић*, заступник учит. школе бабушничке, 23. Септембра ов. г., по молби.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Персида Срећковићева*, учитељица IV. разр. женске школе у Крушевцу, 6. Октобра ов. год., по молби.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Павле Пошовић*, заступник учитеља школе у Горњој Трешњици, 22. Септембра ове године.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Кузман Миловановић*, учитељ школе дубровачке, 25. Септембра ов. г., по молби.

г. *Тихомиљ Маринковић*, учитељ II. III. и IV. разр. школе петчанске, 1. Октобра ов. год., по молби.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Даница Кандићка*, учитељица III. разр. мушке школе у Прокупљу, 27. Септембра ов. год., по молби.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Божидар Јакшић*, заступник учитеља школе бучјанске, 1. Октобра ов. г., по молби.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Софроније Симић*, заступник учитеља школе тијањске, 1. Октобра ов. г., по молби.

Постављења и разрешења од дужности управитеља основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

од 26. Септембра ов. год.

I Постављени су управитељи основних школа

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Антоније Николић*, у Ражњу.
г. *Драгутин Пошовић*, у Ћићевцу.
г. *Димитрије Тасић*, у Мозгову.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

г. *Ђорђе Костић*, у Трбушници.

У ВРАЊСКОМ ОКРУГУ :

г. *Алекса Ђорђевић*, у Сурдулици.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Алекса Пошовић*, у Јасени.
г-ђца *Софија Михаиловићева*, у Поточцу.

г. *Павле Беловуковић*, у Доњем Крчињу.
г-ђца *Јелена Васићева*, у Коњусима.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Аврам Поповић*, у Чумићу.
г. *Душан Гајић*, у Лужницама.
г. *Стеван Гужвић*, у Тополи.
г. *Александар Барлов*, у Книћу.
г. *Илија Рајичић*, у Жабарима.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Василија Димитријевићева*, у Јабучковцу.

г. *Драгољуб Михаиловић*, у Корбову.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Даринка Јовановићева*, у Велућу.
г. *Милан Матић*, у Александровцу.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Нинко Цветојевић*, у Лешници.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Јован Лазић*, у Тополици.
г. *Јован Пошовић*, у Жабарима.
г-ђца *Даринка Радовановићева*, у Нересници.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Спасоје Тошић*, у Голобоку.
г. *Светозар Јевтић*, у Ковачевцу.
г. *Арон Костић*, у Лугавчини.
г. *Вукашин Глишић*, у Ратарима.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Панта Манојловић*, у Прокупљу.

У ЋУПРИЈСКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Софија Пошовићева*, у Сигирици.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Богосав Тодоровић*, у Карану.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Јован Крстић*, у Злоту.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђца *Милева Врбавчева*, у Брђанима.

II Разрешен је од дужности управитељске

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Михаило Милосављевић*, управитељ школе александровачке.

ИЗВЕШТАЈИ НАДЗОРНИКА ОСНОВНИХ ШКОЛА ЗА ШКОЛСКУ 1886-87. ГОДИНУ

I.

Г. Јована Миодраговића, професора, о школама у срезовима млавском и моравском
округа пожаревачкога.

Откако постоји данашњи систем ревизије по основним школама, обичај је, да вам по свршеноме послу изасланици ваши подносе, поред посебнога извештаја о појединим школама и наставницима, и *општи извештај*, у коме вам износе своја мишљења о настави самој и о приликама у којима се она креће. Та се мишљења после штампају у органу министарства просвете, те их чују и остали људи у овој земљи, који мисле о настави народној и школи. И то је врло добро. Нека се износи све што ваља, те нека се утврђује и шири, и све што не ваља, те нека се умањује и брише. У народној настави се толика зла чине само зато, што се не зна да је то зло; а толика се добра не чине само зато, што се не зна да је нешто добро и да тако ваља. А народу, коме је толико стало до просвете, који је познатим нам препрекама у историјском развоју своме толико заостао у њој, да му прети опасност да културно напреднијима подлегне, то никако није од мале вредности. Ми ваља да удвојимо и учетворимо кораке свога напредовања, и зато није истина да у свему ваља да се угледамо на друге народе и идемо оним *истим* путем, већ морамо да се чувамо свих оних погрешака, у које су напреднији народи у своме развију западали; да се „користујемо искуством њиним“. То јест, ми треба да знамо шта је апсолутно добро, па да се старамо да му се приближујемо; а све што је из досадашњег живота тих других, напреднијих, народа признато као лоше, недобро, не морамо ни чинити. И мени се чини, господине министре, да једино у овоме и лежи убрзавање народнога напретка и наш спас.

Особито данас, кад се на једној страни основна школа и настава у њој износи као посве лоша и ништавна и непрестано се говори о некој „реорганизацији“ њеној, основних школа, а на другој страни вам се износи као потпунице уређена и савршена, потребан вам је, господине министре, још више општи и критички поглед изасланика ваших на наставу, коју данас даје наша основна школа.

Без поговора, наша је народна настава, уопште увезиши, отишла напред за ову последњу четврт века исто онолико квалитативно колико је и бројно напредовала. Као што се број школа удвојио, утројио и унестручио, исто је тако и унутарња вредност саме наставе њене расла поступно и расте из године у годину све више. И само претерана ревност за напретком или непознавање ствари, непознавање или садање или пређашње наставе, може нас варати да она стоји на nižем или истом ступњу на ком је стајала и пре четврт или по века.

Данас вам нема онога грубога механизма као пре: нема азбукe с именима слова, срицања, титала, слова без гласова (џ и љ) итд., нема читања без икака обзира на разумевање онога што се чита; нема онога мапиналнога и беспаметнога рачунања само на табли по неким мртвим правилима за које је Бог свети знао откудa су; нема „Глава“, о првим људима, о потоку итд. и оне панагајске мудрости у питањима и одговорима које ни наставник није разумевао; нема вам онога проклетога „одавде — довде“ из књиге, па „е књигом свани, е књигом и омркви; седи, бубај, па на књизи цркви“. Нема оне грубе надмености и варварства, које је за малу ствар

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

знало само за батину и да меће на свакојакe муке. Нема оне небриге за тело и здравље дечије, која је више убијала млади и нежни живот дечији но што га је кршила и снажила.

Данас се учи читање и писање по правопису, који је најпростији и најлакши на свету. Читанке су куд и камо удесније но што су пре биле. И саме оне одводе ђаке на разумевање. Језик је схваћен не само као „Граматика“, мртав скелет од правила, него се обраћа пажња на сам живи *говор* и правилности и погрешке у њему. Прописи су удешени према нашим словима и за различне разреде различити. У школу је унето и *уртање*, један од врло важних предмета у настави и културном прогресу народном, и за њега постоје добре „Цртанке“, израђене у нашој Држ. Штампарији. Рачунање се прво почиње својом пажњом па се онда рачуна писмено; и рачуна се оно што сваки дан ваља у животу. Некадашњи „Катихизис“ и „Свештена Историја“ замењени су лепим причама Христовим и причама о појединим празницима. Историја се приближује Земљопису и почиње да се учи с разумевањем. Земљопис се почиње од најближе околине, од онога што дете може проћи и видети, па се онда поступно иде даље и даље. И познавање предмета природних, и појава у њима и у њој, учи се у њој колико се може. Уведена је шетња и гимнастика; не мора да се иде по великој хладноћи, блату и снегу, на пратње чим ко умре; обраћа се већа пажња на зграде школске и вентилацију, клупе и седење; а то је већ већа брига за тело и здравље дечије. Казне су сведене на најмању меру, и гледа се, да се у деце разбуди љубав према школи, књизи и науци....

Па је ли то мали напредак? Или, је ли то назадак? Онај, који би ово тврдио, противречно би фактима. А игнорисање ових факата, порицање овога напретка, штетно је, јер може да нас декуражира. Паметној критици увек је задатак да износи ствари онаке каке су. Претеривање ма у коме правцу може да

буде само штетно и опасно. Што није за хвалу, не треба хвалити; али исто тако не треба ни кудити оно што није за кућење. Претерана хвала квари нас, јер нас вара да је све добро оно што је, и да ми немамо шта да радимо. Претерано кућење не само да нас декуражира, те помислимо да од нас ништа бити не може, да ми нисмо ни за шта итд. па малакшемо у раду, него нас и пред светом износи у рђавој боји, у горој него што смо.

Кад констатујемо напредак у нашем просветном животу и основној настави, ништа нас то не смеће да побројимо и све мане, и све оно што бисмо још желели у њој, па да дође до онога апсолутнога добра, коме је приближујемо.

Покушају, господине министре, да вам их све овде побројим, те да видите, да смо још далеко од тога апсолутнога добра. И слободно вам смем рећи: као што је она бројно далеко од онога времена, када ће *свако* српско дете, и мушко и женско, ићи у школу и излазити из ње с „двојим очима“, од обавезне наставе остварене, тако је исто она и квалитативно, по суштини својој, по каквоћи, далеко од апсолутнога добра. Од *десеторо* деце у нас се школује само *једно*. Од онога што ми, у данашњим приликама културним, очекујемо од школе и основне наставе, она нам даје само десети део.

На првом месту поменућу вам, да данашња наша основна школа и настава у њој изгледа још веома мало *српска*, мало *реална*, а још мање народно-економна или *привредна*.

Првome је узрок то, што се наша настава, откако је, преносила са стране, те се тиме и туђинске особине у њој преносиле и у нас. И дан дањи се новине у њој примају са стране с веома мало критичности. Отуда је дошло да су предмети од општега значаја боље и више предавани, но предмети који су више значаја националнога, као на пример, језик, земља и историја наша, од којих управо треба да започињемо оно друго *светско* образовање.

Отуда је дошло, да су ови национални предмети лошије и обрађени у нас и да је настава из њих и данас веома мршава. Ви наилазите на школе у којима деца свршавају своје образовање основно, а не умеју да вам честито поређају ни све округе у краљевини Србији ни да вам кажу између којих земаља лежи Србија, ни да вам поређају ни најважније мене, кроз које је прошао народ наш од како знамо за њега па до сад. А то је зло, господине министре. Тако се не гаје српска осећања, српске тежње и српски патриотизам. Нама ваља много да радимо на овоме.

Она је мало српска, мало национална и с једне друге стране. Школа народна, ако ће да буде у истини школа, и у истини *народна*, за народ, она мора да се обазире на *потребу* народне. Наш је народ великом већином земљорадник и сточар. Ништа му основна школа не помаже у овоме. Ништа не чини за тај живот његов, ни да га одржи каки је, ни да га унапређује. У земљама културним где је и земљорадња и сточарство постало занат, то и не долази толико у опште образовање, које ваља да да основна школа. Али у нас, особито по селима, где имате готово сву децу сеоску, од којих ће мало ко да оде у више школе и друга занимања, ово потпуно долази у оно *њино* опште образовање, које *њима* ваља да да основна школа. Ни ове особине наше националне не налазите у настави основне школе.

Кад вам кажем да је она још веома мало реална или стварна, то значи, да се она састоји у *самим речима*, а да још веома мало тражи и изучава оно што те речи казују. Пре су се те речи училе *на памет* и то се звао механизам. Сад се гледа, да се те речи *разумеју*, те се објашњују и развијају, али опет *речима*, све самим речима, а то је *формализам*. Јер се узима само форма или облик, име, којим се нека садржина казује, а сама она, *садржина* или *ствар*, остаје као нешто

споредно, узгредно; доста је само име његово; реч и ствар, то је свеједно.

Овако гледајте је само прелазно. Природно развиће духовно иде од ствари и садржине, па *тражи* облике којим ће да их изнесе или обележи. Зато и настава свака, а основна највише, износи факта и њих проучава, разгледа и испитује. А форму сам дух ствара себи. Настави остаје, скоро као споредан посао, да је уједини, заокругли и улепша. Па кад је на овај начин изведе и пречисти умно, с по муке ићи ће после и стављање њено написмено. То је правилан умни развитак, који нам износи данашња рационална Педагогија наслоњена на критични правац у Филозофији. А ми смо далеко од њега. Ми смо сасвим у ономе другом стадијуму развитка човечанскога или педагошкога. Он је плитак и површан. Он никад не улази у ствар дубоко. Он се не служи очима и чулима у опште пре разума, но одмах разумом. Он прескаче једну алку у нишки природнога развитка. Зато је он мучан. Он је тежи од реализма. Он тражи *књиге*, и књиге и усмена настава су му све и сва. Он се поборави, чим дођу други јачи, реални створови у дух детињи. Отуда и наш подмладак заборавља тако лако оно што је у школи учио и „научио“ и наш народ тако мало види трајне користи од својих основних школа. И зло ваља тражити највише овде, а залуд се уздати у којекака спољна „уређења“, „преуређења“, „реорганизацију“ итд. Реформишите *наставу* у овоме правцу, па сте реформисали, најјаче и највише, и основну школу. Реформе споља навек су варљиве. Срце је важније од хаљина.

И с друге је стране настава данас мало реална, а више формална. Није само по *методи* предавања, но и по избору наставне *материје*. Наставна материја данас више је за неко „опште“, неутилитарно образовање, но за праву, стварну *корист* у животу. Ма колико да се старамо за зграде школеке, за чистоћу њима, за гимнастику и „познавање“ тела човековога,

опет је то веома далеко од онога што настава ваља да чини за тело те да буде *mens sana in corpore sano* (у здравом телу и душа здрава). Гимнастика је данас још један обавезан наставни предмет више, но *вежбање* тела, свестрано и правилно помагање му да свестрано и правилно расте и развија се. Васпитање телесно треба да је много боље заступљено, него што је данас. Тело је данас још закржљало и занемарено и сматра се већином као *изван* задатка школинога. Даље, настава данас веома мало спрема *руку* и тело за **рад**, за живот; не навикава на оно што је *основица* културноме животу, него на рад *речима*, на говор, на празне препирке у којима се често преневиди и неће да призна ни прва морална норма: истина. И баш овде, у овоме, господине министре, ваља да тражимо узрок многим злима, која се опажају у нашем новијем социјалном животу. Ето вам још једнога доказа, да ми имамо *наставу* да реформисемо, па смо онда реформисали и школу.

Трећу сам вам ману споменуо: што је мало економна и привредна. И основна настава, као најшира народна школа ваља да води рачуна о економној страни свога народа, о ступњу тога развитка, и *да га потпомаже*. То ваља да чини школа свакога народа. То ваља да чини школа нашега народа још више, ако ћемо што више да се одупремо економној навали спољној и да убрзамо свој напредак. Наш је народ земљораднички, и школа мора *у томе* да му помогне. Не бих рачунао у школу овога народа ону, која би испраћала своју децу у живот са свима пророцима, фараонима, гресима, падежима и глаголима, мачкама и слововима.... а да не познају све врете пљива, крушака, јабука грожђа, жита, траве итд. и да не умеју да их *калеме*, негују и расплођавају. Кад се купе државне дације, за различне државне потребе, онда не помажу пророци. Кад затреба за школе, болнице, касарне, поште и телеграфе, друмове и ћуприје; кад хоћете да поправите економну,

материјалну страну народну, те да бисте му поправили и просветну, духовну, онда се не пита за колико су грехова знали стари, кака је њушка у слона, како се зове која реч у језику, него: колико је жита, стоке и воћа извезено из ваше земље и колико је новца унето у вашу земљу. А што су вам год бољи производи ови, то су на бољој цени и више пара враћате у своју земљу. Више и боље има и да изиђе из ваше земље и да остане у њој. А то је *благостање*.

Школа данас не чини ништа за ово *благостање народно*. Многе данас немају ни парчета земље поред себе, (и ако је закон прописао да свака школа мора имати бар дан орава поред себе). Огромна већина наставника не уме ни сама да накалеми и једну крушку да му се прими. И они који су ово учили, учили су га на табли; и умеју да калеме на табли, а у башти не умеју. Шта да мислите ви о школи, кад она постоји 20—30 година, а ни дрвцета око ње, но деца да погоре лети на сунцу, кад изиђу на одморак, и завлаче се по салашима и којекаким ђумезима општинским, и бију их разни ветрови са сваке стране те пропадају од кашља а зими немају где ни да изиђу на одморак, но вену у загушљивости школској! А за толико година могао је да се подигне прави парк око школе, од најпробранијега дрвећа и воћака, и *свако дете* које је ишло у ту школу, да има *своје* дрво, што га је оно засадило или накалемило. И ово да буде не само радсадник *идеја* економних но и *семена* и *воћака*, економије саме. Шта да мислите о школи једнога земљорадничкога, и притешњенога осиротелог народа, у којој се о свему томе нити шта предаје нити шта чини....

Довде сам вам изложио како наша основна настава ништа не чини да се што више *привреди*. Могао бих вам сада навести примера, како не само што се не стара да привреди што више него не штеди и не чува ни оно што затекне готово, привређено. Но ово већ

прелази у варварство, и не желим да вам и такве примере наводим. Да вам споменем само то, да се деца веома мало навикавају да чувају своје ствари, књиге и хаљине. А одатле ваља започети не само ред и чистоту него и — економију.

После овога општега прегледа и опште оцене наставе данас, ја бих сад имао да пређем на поједине предмете и да поређам главније мане и добре стране у предавању њином. Али то је већ толико пута чињено да мени изгледа излишно да га чиним и сада, и да је много боље расветљивати наставницима поглед на основну наставу и задатак њен, па их упутити да траже помоћи било у искуству своме, било у искуству које је изнесено до сад и стоји им на расположењу у литератури.

Специјално за ову годину имао бих да вам споменем да је рађено са много више збиље и напора, но других година. Да ли је то зато, што школе прошле године нису биле у редовним приликама и радиле колико је требало, или зато, што је било речено да ће овогодишње оцене вредети за две године, или зато, што и сами наставници почињу озбиљније да схваћају своју дужност: то је за нас овде споредна ствар. По свој прилици све је троје учинило, те је овогодишњи успех бољи, и много бољи, но што бих га очекивао у редовним приликама.

У мојој ревизији имао сам и једну *вишу основну школу* и *три продужне*. Да вам нешто и о њима кажем.

Кад би наше основне школе ниже чиниле све што би требало и што би могле да постигну, онда би, по моме мишљењу, виша основна школа за нас била непотребна, да не речем излишна и луксуз. Замислите земљу, у којој се са 4 године основне школе једва школује један *десети део*, у којој нема довољно учитеља, зграда школских и средстава наставних ни за ове четири године, у којој и ове четири године потребују још много жртава и поправака, а ми хоћемо „вишу“ основну

школу, управо за оне који иду на занат или им је у велико време да ору и копају. Ни мало нећу претерати ако вам кажем, да њу више *мрзе* и ђаци и родитељи, но нижу. Моје је мишљење: да ми увек гледамо на нижу основну школу у којој је маса, те да њу помажемо, поправљамо и усавршавамо, јер је то главно; а вишу слободно да оставимо даљем развоју нашем и већој потреби, јер нам само скреће пажњу и одузима средства од главне ствари. Не треба ни да вам спомињем да ово није ни изазвала потреба у нас, но да је проста копија са стране, од народа у којих је обавезна настава одавно већ остварена или је близу остварења.

Продужне је школе већ већа потреба изазвала. Приметило се, да деца веома брзо заборављају оно што у основној школи уче. Зато се отворила „*продужна школа*“, колико за понављање онога што се учило у основној (нижој) школи. Али том приликом се учиниле две погрешке: прво, што се уредило да деца долазе недељно један пут, друго, што је у наставни план за њих ушло друго нешто по што се учило у основној школи. Прво гради од продужне школе исто оно, што су биле „*недељне школе*“, које су пропале, и ваљало је знати зашто, и не чинити исту погрешку. Нису оне пропале само зато што „*газде*“ и „*мајстори*“ нису хтели да шаљу своје „*шегрте*“ у школу, него и зато што оне *ништа* нису постизале. А зашто? Само зато, што су биле „*недељне*“, што се долазило у њих један пут недељно, што се за то време не може ни поновити све што деца ваља да не забораве, а камо ли да се предаје што ново. Још сада додајте овоме и другу погрешку: да су у наставне програме за њих ушле већином нове ствари, и онда ће вам изићи слика ништавила и зборке која влада у овим школама. Жабарска продужна школа ми је мустра за ово ништавило. Кад сам свршио испит у њој, ја сам, излазећи из ње, направио овакав закључак: ово *треба* да постоји само зато, да се

види како се лако и брзо заборави оно што се научи у данашњој основној школи у којој у настави преовлађује формализам. Ту вам је Немања син Карађорђевић, Црна Гора је у Малој Азији, *по* је именица, *али* је заменица, а *коњ* је глагол, 7 пута $8 = 24$ итд. Не могу вам описати ону збрку појмова, којој се само морате чудити: откуд наста и како се начини!....

Но кад сам дошао у друге две продужне школе за ме је настало друго чуђење: откуд успех врло добар и да ја *продужној школи* морам да дам оцену 4! Кад сам доцније упитао наставнике: откуд то? како су то радили? један ми је од њих искрено признао овако: „Господине, и у нас би било као у жабарској, да смо ми радили *по пропису* као они. Ништа *преко године* не може да се уради с њима, овако, са по једним часом недељно. Што науче једнога Четвртка, то до

другога *забораве*, па сад морате наново. И тако вам за једно исто предавање треба неколико Четвртака, а кад одбијете све Четвртке у години, кад се не иде у школу, мало их и остаје; и ништа не може да се уради. Но ми смо *молили* и ђаке и родитеље, те су месец дана *редовно* ишли у школу, те се ту научило то што сте видели, за тај месец дана“.... У овим речима, господине министре, ја држим да лежи велико искуство: да се е једним часом недељно не може учинити ништа; да је боље да се уреди да се место продужних школа отварају, овако, курсеви од месеца или два дана. Па и они да буду опет више за понављање и утврђење онога што се научио у основној школи, но за нову наставу.

С овим вам свршавам свој извештај о ово-годишњој ревизији; са жељом, да вас они из године у годину уверавају, да наша народна настава иде све на више и на боље.

II.

Г. Косте Ивковића, предавача, о школама у црноречком округу

Извршујући наредбу господина министра да поднесем и општи извештај о свима школама које сам прегледао у црноречком округу част ми је изнети своје мишљење и назоре о нашим школама излажући их по овоме реду 1.) Начин рада. 2.) Успех. 3.) Наставни програм. 4.) Уређење наших школа. 5.) Оучитељима. 6.) Школска администрација и 7.) Школски надзор.

1.) Метод рада

Прегледајући и оцењујући рад у 28 школа црноречкога округа и имајући пред собом рад од 39 наставника, имам довољно ослоња да могу изрећи свој суд о каквоћи тога рада. Одвајајући метод од успеха нашао сам *ваљан метод* код већине наставника.

Кад бих се могао сложити са мишљењем: да мора бити *нешто* механизма у свима наставним предметима сем српског језика и ра-

чунице — као што држе многи учитељи — онда бих могао рећи, да је метод рада у опште *врло добар*. — Мало има светлих изузетака код наставника који рационалним путем прибирају деци стварно знање из свију наставних предмета. Али и само код таквих наставника наишао сам на стрпљење, на ону осведочену вољу ка раду — том првом услову за добар метод и ваљан успех. Нека би наставник имао најбоље теоријско знање о методу и школином животу, он неће бити прави наставник ако није умео себе да савлада, већ је допустио да пргавошћу своје природе подсеца жилице здравој настави!

Најпогрешнији метод код поменуте већине наставника опажа се у рачуници, која има доста трајаву наставу и код оних наставника који су оцењени и са добрим успехом! Са задовољством бележим, да је српски језик добио у опште најбољу пажњу. —

Држим да је на месту да овде споменем нешто и о учебницима који се дају деци у руке. Ја сам из разговора са појединим учитељима увидео, да већина гледа у учебницима услов за напредак у настави потпомажући своје гледиште тим разлогом што учебници ваља да буду тек приномоћ и накнада учитељског предавања код куће. — Према искуству, које ме је само утврдило у мојим назорима ја сам мишљења: *да се избаце сви учебници из основних школа, а једина читанка да остане ручна флажа књига.* Ако читанке одабране садржине замене нарочито оне за III. и IV. разред онда ће учитељ са добром спремом, вољом ка раду и преданошћу своје позиву моћи успешно радити у школи руковођен добрим методом.

Наставник с мањом спремом мораће се трудити да прикупи себи више знања и умешности, и *тада ће* — хтео не хтео — *морати више времена утрошити на лично усавршавање* а у корист саме школе, но што ће губити драгоцену време у оним нешколским пословима који ће само штету нанети његовом учитељском угледу, а овај му мора бити дражи од материјалне користи коју ван школе траже по неки учитељи на све могуће начине.

Слаби учитељи истина да би били скучени и биле би им руке одсечене без „ваљаних учебника“, али има и за њих спаса, од кога ће се користити само школа. *Њима треба просто затворити школска врата*, упутивши их да себи потраже други начин живовања. Закон је јасан. Четири разреда средње школе са добрим успехом најмање јесте услов за улазак у учитељску школу; а положени учитељски испит јесте услов да се неко постави за учитеља у основним школама. На што онда заступници и привремени учитељи, на што

регрутовање учитељских снага из најразноврснијих друштвених елемената? — Остављајући да о овоме питању опширније говорим у другој једној тачци овога извештаја, завршујем с убеђењем: да школи треба само спремних наставника, и да школа није азил за привремено издржање појединаца. Само спремни наставници повешће школу у напредак и то на својим вредним рукама без помоћи разних учебника! —

2.) Успех

У 28 школа оценио сам 37 наставника, међу овима 11 наставница. Оцењујући наставнике ја сам код велике већине морао имати на уму врло ванредне прилике које су владале у црноречком округу.

Школе нису радиле на много места још од 1883-84. шк. године све до ове школ. године, те су услед тога у тој школ. години уписани ученици издангубили по две и три године и ове године поново уписивани у исте разреде. —

Ратне прилике у 1885-86. години учиниле су да су школе у целом округу морале прекинути рад, а што је даље настављено то је био врло кратак рад од не пуних три или највише четири месеца.

Најпосле долази и она борба коју српска школа мора да води с кућама некрпске народности и са оном навалом изопаченог српског говора у најисточнијим крајевима црноречког округа. —

Узев у обзир све ове прилике а руковођен жељом и наредбом господина министра да што тачније познам право стање наставе, ја сам утрошио 230 сати рада једино са 1545 ученика који су били на испиту, урачунавши ту и приправне ученике, и дао сам ове оцене:

15	учитеља (4 учитељице)	добиле	<i>одличну</i>	оцену
9	„ (4 учитељице)	„	<i>врло добру</i>	„
7	„ (2 учитељице)	„	<i>добру</i>	„
5	„ (1 учитељица)	„	<i>слабу</i>	„
1	учитељ	—	доби	<i>рђаву</i>

Према овоме општи је резултат $3 \frac{32}{37}$,

— дакле у опште *врло добар успех*. И тако :

одличних	има	40	$\frac{20}{37}$	%
врло добрих	"	24	$\frac{12}{37}$	%
добрих	"	18	$\frac{34}{37}$	%
слабих	"	13	$\frac{19}{37}$	%
рђавих	"	2	$\frac{26}{37}$	%

Пошто је утрошено време рачунато само на пропитивање ученика без одмора и рада са школским одборима то онда просечно излази : да је свако дете испитвано по 9 минута, у свакој школи утрошено је просечно по $8 \frac{1}{5}$ сати, или још боље на *сваког наставника пада просечно $6 \frac{1}{5}$ сати*, и овај је број најприближнији фактички утрошеном времену код појединих наставника, где трајање испита варира између 6 — 11 сати чистог рада. —

3.) Наставни програми

Данашњи наставни план и програми унели су у основну школу такав наставни материјал који би био потпуно довољан и за дечаке од 12 — 16 година а за дечицу од 6 — 10 година претеран је обимом. Мњења сам да су ученици у основним школама преоптерећени како обилношћу наставних предмета — од којих неке просто не може схватити дечији ум — тако и огромношћу програма. Мислим да је довољно само подсетити на земљопис, историју Срба и познавање природе, па да се увиди како се прецењује моћ дечијега ума.

Ако би се најпосле и задржао прописани број наставних предмета, ваља у интересу школског напретка и правилног умног развића код ученика наставне програме из поменутих предмета што пре свести у најужи обим. Ваља децу у земљопису и познавању природе поступно упознавати с најближом

њиховом околином имајући увек у виду развиће њихове умне моћи, а не бацати их у сферу сасвим непознату и навалити на онај млађани мозак множином њему сасвим непојмљивих појмова и предмета!

За историју Срба рекао бих да је сасвим бескорисно упознавати ученика IV. разреда онако опширно с прошлошћу српског народа. Ја држим да би од српске историје била тек онда права и стварна корист, кад би она учила Српце у IV. разреду : Где је постојбина, први начин владавине, Немања, Душан, цар Лазар, робовање, устанак и резултат тога. Цела историја свела би се на 8 слика које би биле у најкраћем обиму предавање, дајући стварно знање а изостављајући разна „донадљива“ причања. Кам' те среће, да сваки Србин знаде од ког је племена, шта је унапређавало а шта упрошћавало српску државу, и да познавајући народне врлине и грешке нађе себи здрави извор за св ј живот који ваља посветити спасу и слави своје отаџбине!

Најзад имам да приметим нешто и на саму израду појединих програма. Чешће ми се дешавало да сам питао учитеље : за што нису узели и подређене ствари већ само у опште главну ствар. И тада сам увек добивао стереотипни одговор : „Па нема, господине, у програму“ ! Мислим да учиним приговор недовољној прецизности програма. *У програмима ваља најтачније и најподробније поређати све што се има узети*, не остављајући нигде да општност може заштитити немар и нерад појединих наставника. —

4.) Уређење наших школа

У целокупном уређењу наших школа мислим да је понајважније говорити о двема тачкама које би што пре ваљало бољима заменити. Најбитнијих мана налазим у двема установама : продужној школи и школским одборима.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

α.) Продужна школа имала је задатак да доуни збирку знања и образовања што је потребно за практичан живот оној деци која неће продужити учење у средњој школи.

Кад се пак узме у обзир наређење: да се само онда продужна школа установљава кад има најмање 10 ученика који су свршили IV. разред а не продужавају учење у средњој школи, онда је јасно да продужне школе морају бити праве оазе у сеоским школама, што најочитије потврђују данашњи подаци. У целом црногорском округу постоји *само у Зајечару* продужна школа с првом годином! Поред најбољег броја ученика по сеоским школама ретко се дешава да негде има 10 ученика што свршују IV. разред, и по томе живот продужне школе везан је за варош и варошицу.

У овим местима подељени су разреди и сваки наставник ради с једним разредом а с 50 — 60 ученика, имајући довољно посла у свом разреду. Кад у једној вароши морају бити по 8 наставника-ца, зар не могу бити постављени још 2 наставника за V. и VI. разред — ту вишу основну школу? Ваља једном бити на чисто с рачуном: да већи издатак за два учитеља [у крајњој потреби још и за 2 учитељице] доноси куд и камо већу добит по задатак школин, но што је уштеда у наставницима за државну касу кад се подржавају продужне школе. Данас је избио на површину најјаснији факат: *да продужне школе никакo не одговарају и не могу никад одговарати своје задатку* са ових разлога: а) *Време рада* за 9 месеци учитељевог рада у своје разреду и *сувише је кратко*. Са 24 — 30 часова за један предмет у продужној школи не постигава се ништа, нарочито кад ти часови по закону долазе сваких 7 дана, док се често дешава да долазе и после 23 дана! Не варајмо се више! Редован ђак само је онда приљезан кад има најмање ванредних одмора — ово је опште искуство —, а какав ће успех, каква ли воља бити код ученика

који се сете књиге што по реч од мене па на уштап?! И за тако кратко време — рецимо баш 30 часова — не може се програм за један предмет ни у пола свршити, јер сваки ђак мора добити белешку за сваки месец, мора да се старо пропита и да се напред иде у предавању. А кад се програм не сврши, онда надзорници упадају с питањима „А што нисте, господине, свршили прописани програм“?, а овака питања иду само на отежицу дотичним учитељима. б.) Ђаци продужних школа великом су већином занатлијски шегрти или су девојчице „кућанице и десна рука матери“ у кући. Изашавши једном испод крова школског они се граде над школским законом и дисциплином, и познавши дисциплину код својих мајстора док је пред његовим очима, или размаженост од своје матере у кући неће више да знају за какве своје дужности према школи и њеним захтевима саме уљудности које она тражи од својих питомаца! И овакој разуданости долази још та околност да нам продужне школе нису подељене за мушку и женску децу, те услед општег живота растројена дисциплина врло се често спушта низ степенице неморалности. Ова тврдња на жалост лежи на самим делима. Употребе ли се потребне мере за одржање дисциплине учиниће се то, да ћемо истерати све на поље — што они једва и чекају —, или ћемо их морати казнити затвором и телесном казном —, али и то ће бити једаред само уз пратњу највећег скандала и онда га више не виде школа. Онакав ред какав влада у продужној школи, не сме се трпети, а и немиле призоре, који ће саблажњавати друге, — школа не сме дозволити!

И зато укинемо продужне школе час пре, а подиђимо свуда, нарочито у варошима и варошицама V. и VI. разреде, узаконивши обавезну шестогодишњу наставу за све оне који не посећују средње школе!

β.) Установа школских одбора може имати своје добре стране само по варошима, и ако

бих и овде уклонио председника политичке општине из одбора и створио сасвим самосталан одбор који би енергично радио не обзирајући се много на неку популарност у општини и суду.

Али школски одбор у селима просто је по моме стеченом искуству један камен о који се спотиче напредак школе, и који учитељев рад врло често доводи до ништа. Школски одбор реши да се нешто набави а председник као извршни орган јесте уједно председник политичке општине, и тражећи новаца за набавку он се мора да „замера“ суду јер се није хтео постарати да образује школску касу оделито од општинске. И за то се не набавља ништа. Учитељ по нова и опет по више пута тражи у одборској седници да се тражено набави, и председник једва се окуражио да набави новац за набавку потребних ствари. — Други пример: Одбор прегледавши неизвињене изостанке — које са неразумевања законских наређења председник већином сам извињује или наређује да се извини односно не извини — одређује новчану казну неком родитељу. Председник ваља да је изврши, али он доштава дотичноме да је то учитељ учинио и да га је он (учитељ) казнио па се по закону после наплаћује. Он буни дакле против учитеља, чувајући своју популарност и не извршује казни; а учитељ је навукао на себе мржњу, клеветање а често и претњу саме освете!

Школске одборе, у које улазе по селима већином неписмени људи, ваља укинути и на њихово место устројити школске општине са својим засебним имањем. Оваке општине са својим одбором постоје код Срба у Угарској, а нађох их признате као добру установу и у пројекту за реорганизацију основних школа који је предмет већања овогодишње учитељске скупштине. —

5.) Учитељи и учитељице

Споменуо сам напред у једној тачци да за учитеље ваља постављати само спремне

снаге. Колико год то важи за учитеље у толикој мери има се закон најстроже применити и на учитељице. У црноречком округу наишао сам на три учитељице које имају четвороразредну школу са мушкарцима, а ово не би требало да буде. Женска нека буде учитељица женској деци и само у случају потребе мушкарцима највише у I. и II. разреду.

Ваљало би једном за свагда поставити правило да се само они постављају за наставнике који су положили испит учитељске школе. Заступнике учитеља збрисати из школског речника, а привременима — који су учили или свршили учитељску школу а нису полагали испита — дати учитељско место под условом: *да у року од три године дана и.а. положи учитељски испит*, а и ово да му се дозволи, ако је за све три године добијао оцену најмање *врло добар*. —

За наше учитељице — које су потпуно изравнате по правима са учитељима — ваља што пре спремити земљиште где ће добити бољу и стручнију спрему онаку исту какву је добијају учитељи у учитељским школама. С тога виша женска школа не може бити завод који ће давати наставнице, но се мора што пре подићи женска учитељска школа. И само тада смеју и оне с правом тражити и имати једнаке повластице са учитељима. Једнака права, али онда и једнаке дужности. Но главније је у тој ствари ово: Школа не може бити мађијски расположена према женској деци, онт мора сваком детету дати подједнако знања и извести га у живот са истим образовањем за свакога. Кад се од школе ишчекује да врши свој задатак, онда јој ваља дати подједнако спремне снаге. Колико год требамо свесних и родољубивих грађана у толико више указана је прека потреба да имамо разумних и образованих матера, јер овде почиње напредак породице, општине и државе; а добре матере добићемо кад и наставнице буду спремније за свој позив —

6.) Школска администрација

Велика већина учитеља у црногорском округу не зна школске администрације. Колико је год тај посао сам по себи лака ствар, у толико више пада у очи онај једва добар рад у администрацији. Ако већ неко неће да упита старијег учитеља у најближем му месту, он би требао да чита поједине расписе министарске и закона наређења, те да се потпуно уживи у својима дужностима и унутарњем школином животу. Има доста наставника који просто и не знају за министрове расписе — и ако их имају у архиви —, а то је знак крајњег немара кад се неко не пашти да се најтачније упозна са својим дужностима и правима.

Не читајући и не разбирајући за законска наређења они се сами излажу многим непријатностима. Тако н. пр. не извињујући сами ђачке изостанке већ преко председника они долазе пре свега у сукоб са председником а после и са ђачким родитељима.

Да би школска администрација била једнообразна и да би сваки учитељ понео собом потпуно знање о вођењу укупне администрације, ја сам мишљења: *да се у учитељској школи у последњој години бар једанипут*

недељно предаје укупна администрација.

— Ја држим да би ова мера помогла правилном вођењу администрације која својом чистоћом и тачношћу истиче многе црте учитељевог карактера. Ред у свему и на сваком месту — ваља да учи наставник своју децу, а како ће је учити кад се сам није убедио да је ред душа ствари. —

7.) Школски надзор

Данашњи начин школског надзора јесте предмет који се претреса свестрано са свију страна. И ја сам мишљења да овај начин није целисходан и да га с тога ваља заменити бољим.

Држим да би са сталним школским надзорницима (референтима) најбоље одговорили обостраној потреби државног надзора и правичности за оцену. Истина да би стални надзорници стали државу већих материјалних жртава, али с обзиром на њихов непрекидни рад имала би само школа већу добит, јер би настава у њој упућена одмах у почетку рада на добар правац морала поћи сигурним кораком ка напретку, што се и најстрожом оценом на крају учитељског рада не може постићи! —

III.

Г. Л. Лазаревића, професора и директора, о школама у вароши Јагодини и срезовима беличком и левачком, округа јагодинскога.

За 26 дана, рачунајући ту и пут, ја сам по наредби г. министра, у срезовима беличком и левачком окр. јагодинског и у вароши Јагодини, прегледао 15 школа, и оценио сам рад 32 наставника.

Оцене наставника и статистички преглед јака послао сам раније. У посебном извештају поднео сам за сваку школу податке, који су тражени упуством од 4. Маја о. г., ШБр. 4978.

У овом ћу извештају изнети своје нагласке о настави и о условима од којих зависи каква ће бити настава.

I.

У Српском Језику много се већа пажња поклања граматички, него читању и писању. Читање је у већини школа узгредан посао, па није чудо што се ретко где чита правилно и с разумевањем, а још је ређе лепо

читање. Код писања се више пази на спо-
 www.вашњи облик, на лепоту, а мање на пра-
 вилно и брзо писање. Учи се граматика кроз
 све разреде, распознају се и дефинишу све вр-
 сте речи, знају се падежи, времена и на-
 чини, а ђак III. и IV. раз. чини у говору,
 и у школи и ван школе, исте погрешке, као
 и онај који није никад ни био у школи.
 Мален је број наставника који исправљају
 у говору погрешке својих ученика. Многима
 то изгледа као ситница, па што да се само
 дангуби око тога. Не може се опростити што
 се деца не вежбају довољно у причању, у
 исказивању својих и понављању исказаних
 туђих мисли. Бад се ученик за 4 године не
 научи из матерњег језика логичном и лепом
 читању, правилном и брзом писању, лако
 исказивању својих мисли, причању: онда није
 ништа ни научио из Срп. Језика; учење гра-
 матике није му донело никакве користи.

У већини школа рад из Рачуна сведен
 је на механизам. Дати задатак прост, неком-
 бинован, па још казати којом ће се вртом
 рачунања решити, то није никакав рад. Ова-
 кав рад управо заглуљује децу, место да
 се рачунским задацима развија моћ мишљења,
 да се изоштрава памћење. Код ваљаних на-
 ставника и нема некомбинованих задатака.
 Милина је слушати у таквим школама како
 ђак решава најзаплетенији задатак, без об-
 зира на величину бројева, а с лица му се
 може читати с коликом пажњом и размиш-
 љењем ради. Слабији наставници избегавају
 рад с разломцима; њима се чини да је то
 сувише теретно за децу, ако не и излишно.
 Ако се у писменом рачуну не даду деци
 јасни појмови о свима врстама рачуна, није
 никакве користи од таквога рада. Лоше или
 никакво објашњење и јесте узрок, што уче-
 ници и у старијим разредима не разумеју
 шта значи „позајмљивање од најближе цифре“
 или она несигурност да ли ће се у произ-
 воду и у количнику стављати цифре с десна
 на лево или обратно. Жалосно је видети

наставника који на испиту даје задатке из
 Рачунице, којом се служе његови ученици у
 школи. Има их којима је Рачуница Ст. Д.
 Поповића позната само по имену, а, можда,
 никад нису прегледали радове из Рачуна у
 „Просв. Гласнику“ и поједине лене белешке
 у „Учитељу“.

Богати материјал из Географије у II.
 раз. сведен је у више школа на најмањи
 обим. Досадно је слушати оно набрајање про-
 зора и врата на учioniци и како се који
 зид зове. Поступност је потребна, треба го-
 ворити и о учioniци, али исто тако треба
 поступно навикавати децу на посматрање и
 других предмета, упознати их с околином,
 што ће се постићи чешћим излажењем и
 лепим објашњењем. Говорити у II. разр. о
 постајању кише, снега, грмљавине и. т. д.,
 чини ми се да је рано, а често се то са
 свим погрешно и објашњава. У III. раз. чи-
 тање карте, набрајање „надлежатељства“ у
 варошима и учење напамет биографија важ-
 нијих личности: то је сав рад у већини
 школа. У неколико школа рађена је карта
 појединих округа, па онда карта Шумадије,
 источне, јужне и западне Србије, и целе
 краљевине Србије. Ту се пореде окрузи по
 величини, по родности итд.; знају се и без
 карте реке и планине, положај једног ок-
 руга према другим, границе њихове. У IV.
 раз. још је горе него у III. раз.: само се
 набрајају имена. Врло је мален број школа,
 у којима је овај предмет предаван како
 треба.

Нико не може бити задовољан с успехом
 из Срп. Историје. Историја се у основ. школи
 или учи напамет са свима погрешкама и праз-
 нинама у учебнику, или се наставник изгуби
 у разрађивању онако опширног програма, па
 опет нема успеха. Већина наставника нема до-
 вољно спреме, у школи. У школ. књижицама
 нема довољно књига, којима би се могли корис-
 тити, програм је врло опширан, а кривица
 је и до учебника. Учебник је скинуо нас-

тавнику сву бригу с врата, он је задовољан ако му ученици науче оно што је у књизи. Сви су слабији наставници — хвала нек је учебнику — исцрпили програм, док ваљанији тврде да је то немогућно.

Познав. Природе учи се напамет. Набројати делове тела животињег, корист или штету које човек има од извесне животиње, колико која има зуба; побројати делове у биљке; казати какве је боје који минерал, с напоменом на што нам служи, и све то изговорити, ништа не мислећи и не посматрајући: није ништа друго него губљење времена. Говорити о коњу и показивати га на Шрајберовим сликама, кад га можемо из школе кроз прозор видети, то је или неразумевање посла, или бојазан да дете не заборава поменути „да је реп обрастао длаком“ и да ли му је поглед „слободан и наметан“ или „глув“, као у овце. Где-где је настава очигледна: спрењене су биљке и минерали, о којима се учило. Ту већ иде боље, чује се по нешто и о храни, о начину живота и плаћења код животиња и биљака, о неговању домаћих животиња, и причају се разне приче у којима се указује на разум код животиње, на верност и љубав домаћих животиња према своме господару; упоређују се животиње једна с другом. Најважнијем одељку: познавању и нези човечијег тела понајмање је пажње поклоњено. За грдну је осуду кад у школи видите децу с нечистом главом, по врату и по снази ухватио се читав слој блата, руке прљаве, испуцае, а у школи се говори како треба тело и главу чисто држати, измивати се и купати се.

Христове приче са вешто изведеном моралном поуком треба да нађу места у основној школи. Али, ако и ту провирује механизам, онда неће бити користи ни од њих, као што је некорисно набрајање: да се је тај и тај светитељ родио у извесној области и вароши у Азији, да је један распет на крст у Риму, и колико је и каквих мука

који претрпео. Већином се ово учи механички, а кад се још узме на ум овај број имена и место на истоку и у Азији, и то за децу I. и II. раз., која се тек почињу упознавати с најближом околином — онда се мора признати да је ово непотребно за основну школу, бар за нижу.

Словенски се чита готово у свима школама подједнако, јер сви учитељи сматрају овај предмет као један намет, па слабо и обраћају пажњу на њега. Текст је у мало школа тумачен.

Имао сам већ прилике изјавити овим путем своје мишљење о цртању при којем и сад остајем. Велика је штета што се цртању поклања мало пажње. Лепше и корисније забаве за децу не може, чини ми се, ни бити него што је цртање. Свако дете воли да црта; треба га само упутити. Наши су наставници неспремни, већина их никад није ни радила цртање, а, оштерећени радом, остављају деци да сама, обично пред испит, *нашарају* по неколико листа у цртанкама. Наставници не умеју да оцене колика би корист била и по наставу од цртања, а олакшица и по њих саме.

Лепом писању у неколико школа поклоњено је толико пажње, да је милина погледати прописе и прописнице ученичке, чисто би човек рекао да их је једна рука писала, толика је сличност постигнута у писању. Кад се хоће, много се може урадити и овде. Није свуда тако; где се је год Лепо Писање сматрало као „узредна ствар“, ту се оно пре може назвати сваким другим именом, само не лепим писањем.

Гимнастика је сведена на војно вежбање. Ја немам ништа противу тога, а и успех је у опште добар, али мислим да то није довољно. Поред војеног вежбања био би веома користан рад са ђуладима и на гимнастичким справама. Само су две школе набавиле ђулад за гимнастику, и то сад пред испит, па није ништа с њима ни рађено. После другог, уко-

ченог, седења у загушљивом ваздуху у учионици гимнастика под ведрим небом освежиће малаксале и заморне ученике.

Певање. У неколико школа слушао сам лепо, хармонично певање и црквених и световних песама. На више места права је дерњава место певања. Немарљивост наставничка заслужује осуду и овде а још више је за осуду кад наставник отворено изјављује да своје ученике није ни учио певању, било што ни сам не уме певати, било са чега му драго другог. У женским је школама мало лакше и постићи бољи успех из певања него у мушким.

Женски рад је у свима школама добар, учитељице су се држале програма.

II.

Слабо се обраћа пажња на васпитну страну у нашим основним школама. Свакога мора дирнути она непажња, неред, немарљивост, нечистота, што јако пада у очи, ако се у школи пробави мало дуже времена. Ученик долази у школу, не водећи рачуна о времену, прљав, неочешљан, заборавио изградити код куће задатак, а учитељ то пропушта ћутке или даје какав савет који пре може одвести ученика на сваке друге мисли него на то, да увиди своју погрешку и да се стара да је више не учини. Какав је учитељ, такви су и ђаци. Код уредна, вредна учитеља, који с вољом врши свој посао, неће се ни на ђацима видети побројане мане. Дете се и невољно угледа на старијег, а ако му учитељ неће послужити за ваљан углед, онда не знам ко ће. Није крива сама кућа што је дете невоспитано, напуштено; има ту и школа свог удела. Учитељ може много да уради и на овом пољу, само ако хоће и ако уме.

III.

Сиромашне су, лоше уређене, школске књижице. Има школа у којима нема више

од 30 књига, а у некима има истина и по 2—3 стотине, али их често више од половине немају никакве вредности. Држава треба да се постара да наставнику даде могућности за рад. Много је прече дати наставнику ваљану ручну књигу, из које ће он моћи припремати материјал за предавање и обратити га како ваља, него писати учебнике. За уређење књижица понављам раније предлог свој: да се у министарству састави списак потребних књига, па да се нареди општини да у најкраћем року мора набавити оне књиге, којих не би имала школска књижица. Општина би дужна била у годишњем буџету ставити извесну цифру на набавку и повез књига.

IV.

Тешка је мука с оваким школским одборима. У одбору су већином неписмени људи који немају ни појма о школским потребама. Чим се затражи какав новчани издатак, одмах се решава да се то остави „за доцније“, јер општина нема новаца. У варошима је готово горе него по селима. Нигде нећете наћи у школ. одбору образованијег, школованог човека. Ако је још председник школ. одбора немарљив или неуредан, онда је штета што је школски одбор заменио некадашње старатеље. Има школа у којима је преко целе године држано 5—6 састанака одборских, па, и ако је донесена каква одлука, није извршена. Само је у једној између 15 школ. општина наплаћивана новчана казна од родитеља оне деце која неуредно долазе у школу. Учитељи су дужни да се жале на неуредност школ. одбора, и они то не чине. Није тешко погодити узрок томе. Председник има власт да казни учитеља, па ако још до ро стоји с капетаном — а то је већ по правилу — или ако је председник још случајно и посланик, учитељ не сме ни писнути. Ја сам се потпуно уверио о овоме што говорим, и извињавам учитеље што нису вршили горњу

наредбу. Председнику треба одузети власт да може казнити учитеља каквом било казном, а не давати то право ни одбору. Одлуке школ. одбора треба да буду обавезне за општину, јер се дешава да школ. одбор реши да се учини извештај издатак на школу, а општински одбор — пошто још готово нигде нема одвојене школ. касе — са каквих било, често сићушних, разлога то не одобри. На што је онда школ. одбор, кад његове одлуке не вреде? Суду општинском треба ставити у дужност да одмах наплаћује казне од родитеља, који не шиљу уредно своју децу у школу.

V.

Продужне школе да се укину. Разлози су за то: деца неуредно походе школу: што се једног четвртка и научи у школи, то се до другог заборави! учитељи су и онако оптерећени, и ово им је један терет више, а на штету рада у редовној школи. По варошима где је више наставника, и где сваки ради са по једним разредом, продужних школа и нема; ученици који сврше IV. раз. већином продужавају школовање у гимназији. Њих има у понеким селима (ја сам нашао продужну школу свега у два села), где ради по један или два учитеља. Корист је од продужних школа незнатна, готово никаква, а оптерећавају се учитељи и родитељи дечији. Налази ли се разлога да остану и даље продужне школе, онда треба избацити све предмете из њих осим Рачуна и Сри. Језика, па и за њих, нарочито за Сри. Језик, изменити програм.

VI.

Несумњиво је да је у основној настави последњих година учињен знатан напредак, али тврдити да је настава достигла ону висину, на којој треба да је, била би права обмана.

Захтевати од наставника који ради у четри разреда са 50—60 ученика, некада и

више, да научи своје ученике свему ономе, што је програмом прописано за сваки предмет и да знање, које преда деци, буде тачно и трајно: то значи да се уради оно што није могућно урадити.

Да би било стварног успеха у основној школи, први је услов: за сваки разред нарочити наставник; само кад је мањи број ученика (ни у којем случају преко 50) по разредима, могу се наставнику дати два разреда. Други је захтев: треба ослободити основну школу од овако великог броја предмета, којима је просто претрпана. Из ниже основне школе, по мом мишљењу, требало би изоставити Познав. Природе, јер деца у школи не науче готово ништа више до оно, што и сама могу сазнати изван школе. У Читанке би место животописа и належа Москве могло ући неколико чланака из Јестаственице. Само би познавању и нези човечијег тела требало дати места и у нижој основној школи и то у једном разреду. Слов. Језику довољан је 1 час у једном разреду. Н. Хришћанску истиснути бар из I. разреда као засебан предмет. Доста је да се дете у I. раз. научи прекрстити с кратким објашњењем зашто се крстимо, и да научи „Отче наш“ с тумачењем. Опширне програме из појединих предмета треба сузити. Мислим да је овде место и питању о ручном раду у школи. Убеђен потпуно у корист ручног рада у школи, мислим да при првој реорганизацији наше основне школе ручни рад треба да нађе места у њој.

Ну, и наставни план, програми, разна упуства, најбоља учила: све ће то остати „мртво слово на хартији“, ако нема онога ко ће томе дати живота, ако нема ваљана учитеља. Наши су учитељи разноврсне спреме, сваки ради на свој начин. Има учитеља којима се можемо подичити, а има их — треба искрено казати — који немају ни најбитнијих услова за учитеља. Најбољим учитељима, ђацима учитељске школе, отворена су врата и других струка у државној служби, где се

е мало мање мука долази до бољег комада, где више изложени толиким неприликама, као у учитељској служби. Број њихов, и иначе мален, тиме се је знатно смањио. То је узрок што се мушке школе све више пуне учитељицама Више Жен. школе, па чак их има и у старијим разредима подељене школе, што је и закону противно. По варошима готово нигде и нема учитеља у I. и II. раз., све је то уступљено женскињу. Ни то није било довољно, већ, да би се потпунила празна места постављани су у најновије доба и ђаци из IV. и V. раз. гимназије и реалке за заступника учитеља. Овим је учињена погрешка, јер, по мом мишљењу, боље је немати никаквог учитеља, него имати каквог му драго. А не може се ни мислити да деца од 16 и 17 година

(често у сеоским школима има ђака тих година), изишавши из школе, која још и не даје никакву стручну спрему, могу бити добри учитељи.

Веома је похвална тежња млађих учитеља за удружењем. Чешћи састанци ради договарања о раду, држање предавање и критиковање њихово: без сумње ће бити од велике користи и по учитеље и по наставу. Левачки су учитељи — не сви — држали ове године десетину таквих скупова и предавања и сви они који су одлазили на та предавања, за цело су се користили. Још би веће користи било, кад би, поред ових предавања, држава приређивала предавања за учитеље о школ. одмору бар сваке друге године, као што је и било почето.

IV.

Г. Ђуре Врбавца, предавача, о школама у рудничком округу.

Прегледао сам све основне школе у округу рудничком, и према датом ми упуству од 4. Маја тек. године ПБр. 4978. у понизности подносим вам општи извештај о школама, које сам прегледао. У посебном извештају ја сам вам поднео све податке, а у овом општем делу бићу слободан, да изнесем своје примедбе у опште о основним школама.

I. Наставници и њихова спрема

Позната је ствар да на образовање и васпитање наше омладине пресудни значај има довољна и недовољна образованост и спремност самих учитеља. Друге пак прилике могу тек на другом месту бити чињенице, које спречавају и отежавају добар успех у школама.

Полазећи са овог становништа, мило ми је што могу рећи, да су наставници у овом округу, у опште узев, доста спремни и могу се рачунати међу врло добре наставничке снаге.

Према способности и спреми својој наставници се ови могу поделити у три реда. У први ред долазе наставници, који су свршили Учитељску и Вишу Женску школу, а и по неки од старијих наставника, који су ишли за временом, те читајући позната упуства, и најљиво пропраћајући нашу школску књижевност, доста су учинили за своје наставничко усавршавање. Предавања ових наставника рационална су, очигледна, у свему подесна и потпуно одговарају свима захтевима савремене наставе. Она су лако и појмљива и прилагодна дечијем схваћању — ту механизма нема. Једном речју: ово су наставници који располажу са довољно теоријског и практичног знања. Настава је код њих из свију предмета, а с малим изузетком и код свију ученика готово уједначена. Једино што им се приметити може јесте: неслагање са савременим терминима из српске граматике, а нарочито код заменица. Ова се примедба више односи на старе учитеље.

У други ред долазе неки наставници, који су свршили Богословију или Вишу Женску школу а понеки и од старих учитеља. Ово су с малим изузетком млади људи, одушевлени за рад. Они извесно улажу више времена и труда на саму наставу но и први, али као нови и са недовољним педагошким образовањем, нису могли да у настави одговоре свима захтевима сувремене педагошке науке. Овде вам се већ, истина у маломе, осећа површност, сухопарност и механичност; овде јасно провирује из дечијих одговора да оно, што су она научила и лепо причала није сродено с њиним срцем, и да научено није потпуна њина својина. За овакве би наставнике од преке потребе била учитељска предавања, и тада би извесно у примени наставе за кратко време достигли своје прве другове.

Напоследку у трећи ред долазе сви остали наставници по школовању мешовите природе. Ту су вам стари наставници са недовољном спремом, који су и у своје младићско доба мало знали: па како их то њино незнање није много кињило, слабо су што радили на своје умном усавршавању. Они су врло задовољни били, ако су са јадиковањем на многе незгоде и тешкоће, са којима су имали да се у течају године боре, „издејствовали“ тројцицу, те тако остајали у служби и провлачили се из године у годину. Међу овима има и таквих, који су прилежно у школи радили, и све што су знали и својим су ученицима казали, но на жалост према данашњем ступњу наставе, то је све било недовољно. У интересу саме наставе, мислим да би најбоље било, кад би се оваквим наставницима дао у подељеним школама само II. разред, јер по спреми за III. и IV. неспособни су, а за I. опет, где се темељ основној настави полаже невешти су. Остали пак наставници овог реда, јесу млади људи, који су се, не довршивши школовање „привремено“ примили учитељства из нужде и само до бољих прилика,

или су свршени богослови но са неположеним учитељским испитом учитељују из нужде, а други из спекулације, а обоји на осетну штету наших школа и омладине.

Код свију ових наставника нема природности нити поштуности у излагању научног материјала. Прочитане причине не умеју да се лепо и својим речима испричају, код ученика оваквих наставника, види се дакле збуњеност суморност и плашљивост, а то су све, разуме се, верни преставници механичности.

II. Настава из појединих предмета

Наука хришћанска. — Овом је предмету недовољна пажња поклоњена, а мало сам школа нашао, где је он потпун обрађен и где му је она пажња поклоњена, коју он у основној настави доиста заслужује. Ова равнодушност или још боље права немарност спрема овог предмета подједнако се виђа и у бољим као и у слабијим школама, а све ме је ово тим више изненадило, што има доста наставника у овом округу, који су богослови, па као од таквих надао сам се много бољим резултатима. Сам пак начин предавања добар је само код наставника првог реда, који су његову важност по васпитање потпуно схватили а са топлом га љубави и довољно пажње обрађивали, старајући се, да он благотворно подејствује на облагорођавање дечијих срцаца и на јачање ученичког морала. Овде се научени материјал излаже слободним приповедањем и цртањем свега поучног из казатих причина, и овде се у опште види да није било места *катихетичном* начину предавања. Код осталих наставника преовлађује брбљаво учење напамет без довољног разумевања и примене попричаног на сам живот. По моме мишљењу, што се довољно пажње не обраћа овоме по васпитање важном предмету биће узрок она, код младих људи општа манија да се омаловажава, па се та штетна и илгрешна мисао почела и у школама одомаћивати и отуда су и неки учитељи погрешног уве-

рења, да треба својски обрађивати српски језик и рачун, а на науку хришћанску, као на споредни предмет слабу ће пажњу и сам ревизор обраћати! Ако се у овом смислу и још изасланика изразило буде, мислим да би добро било, да се позорност учитеља на предавањем овог предмета поопштри.

Српски језик. — Овај је предмет обрађиван у свима школама са довољно пажње и воље, и успех је из истога ишао врло добар. Истина, овако лепом успеху из овог предмета, много је допринео леп, чист и тачан говор, којим се говором народ овог округа особито одликује.

а) Читање. У већини школа читање је са свим добро и са разумевањем, механичностима нема. Деца чим какав чланчић прочитају умеју то лепо и својим речима да причају. Мало је таквих школа, где је недовољно читање, које се према разредима тражи, а још их је мање у којима се прочитано прича онако, као што у књизи стоји и са певањем. У опште узев могу без икаква устезања рећи: да је данашње читање према доскорашњем у врло великом и видном напретку.

б.) Граматика се опет од свију предмета најразличније предаје. Ни код једног предмета нисам приметно веће несагласности у начину предавања као код овог. Овде се могло видети како једни наставници у неподељеним школама питају ученика I. р. све променљиве делове говора, а исти ученици на против не знају да разликују гласове од слова нити самогласнике од сугласних; други опет траже од ученика III. р. да у казатој реченици анализирају све делове говора, па чак и на моју опомену, да се у питањима држе тачно програма одговарају: како њени ученици све то знаду, док је у ствари та неумесна патрнаност учинила, да је све ученичко знање било врло тамно и несигурно. На кратко да рекнем, сами су наставници појмили велику важност овог предмета, а нису ни то сметнули с ума, да и надзорници на њега много полажу, па

је све ово учинило, да су поле невешти наставници мислили, е је то велика њина заслуга; ако се у појединим разредима изучени материјал повиси према оном што се по програму тражи; код њих је главна била квантитативна, а никако квалитативна садржина. Било је и таквих наставника, који су и сами били несигурни са деловима говора, нарочито са речимама — неменљивим деловима говора — те поправљајући ученике и сами су грешили. Међутим покрај свега казатог, успех је ипак и из овог предмета у опште врло добар.

Да се и овај предмет једнообразно предаје, наставници не би требали да програм прекорачавају, већ би већина требала, да се још боље упозна са данашњим ступњем ове науке; тада би се много боље извела подела именица по значењу, подела глагола по врсти радње и прелажењу радње, подела заменица на оне с родом, и без рода, а тиме би се избегле од самих наставника осетне погрешке, да се „сав“ не ставља у одређени број, а реч „прилежно“ кад опредељава радњу глаголску, престала би бити придев.

Декламовање с малим изузетком свуда је добро, но само није садржина према разредима удешавана, те отуда није реткост била, да ученик декламује неку песму коју извесно не разуме. Мислим, да би требало и декламације по разредима програмом уредити.

Рекавши ово неколико речи о самој методи предавања српског језика, не могу пропустити, а да на овом месту не рекнем још и то: да су читанке доста неподесне и требало би их заменити бољима. Овде нарочито мислим читанке III. и IV. разреда. Нови буквар опет произвео је читаву сензацију код учитеља, и већина га осуђује, доказујући да је много неподеснији него и стари. Моје је пак мишљење: да је у њему доиста нагомила велики материјал без довољне методске поступности; затим, штампан сувише ситним словима не одговара хигијенским прописима,

иначе, кад се вешто њиме руковати уме, може успешно настави послужити.

Рачун. — Да се помоћу овога предмета најбоље може доћи до сасвим правилног закључка, у колико је који наставник дорастао да одговори свима захтевима сувремене наставе, — мислим да је излишно доказивати. Руковођен овом мишљу, а опет тврдо уверен, да је рачун један од најважнијих предмета, како по својој вредности за практичан живот, тако и по своје одсудном утицају на умни развитак ученика, — ја сам овом предмету за време ревизије поклатио довољно времена, а и довољно пажње, и дошао сам до овог закључка.

Да се рачун у опште предаје по програму методом развијања, и да је успех врло добар. Лепо је било видети, како су у већини школа дечица сигурно и врло брзо усмено а и писмено решавала замашне рачунске задатке, што кад се сравни са негдашњом методом и рачунањем, јасно нам представља, да је новија педагошка струја имала врло успешан утицај на наше наставничке снаге. Овом лепом успеху из рачуна много је допринела рачуница за основне школе од Стев. Д. Поповића, која је пуна лепих и најразноврснијих рачунских задатака за децу. Но и покрај овако лепог успеха признати се мора да мањина наставника ипак има својих видних мана. Тако јасна је ствар, да задаци задавати деци треба да су приближни истини и пракци у животу, па ипак се дешава да наставник задаје задатак: „купио сам 12 волова по 8 динара, колико сам свега дао?“! и овоме подобно. Други опет наставници још се нису сасвим отресли старе навике у начину задавања и израчунавања задатака. Ту вам се још може чути цванцик, риф и чарш. пара. Код истих наставника слабо је заступљена метарска система, правило тројно слабо је и предавано, а разломци су им још од увођења свог у основну школу у оставци. На кратко, у старијим разредима остало је од овог предмета доста необрађено. Ово

је по већој чести код оних наставника за које сам мњења да им се по могућности даде само II. разред. Напоследку имам да кажем, да је се код ових последњих више обрађала пажња на писмено, но на усмено рачунање, док код бољих наставника обе су форме полједнако заступљене. Цифре се у опште лепо пишу, само се креда много усправљено држи и сувише је зашиљена што све чини, да се написане цифре добро не виде. Због његове важности, обично сам испит овим предметом почињао.

Земљопис. — Овај је предмет доста добро предаван, но ипак има и у њему доста неправилности. Уверио сам се, да на много места нису деца извођена у околину, што је за осуду. Цртање карата на много ме је места задовољило.

Историја Срба предавана је различито и на много места није исцрпен сав материјал. Код неких је се наставника више обрађала пажња на новију историју на штету средње и старе, код других опет обратно. Биографије наших узоритих људи, што се предају у III. разреду, мислим да би требало више везати са историјом, а у предавању историје у IV. разр. требало би да се до појединости изучава новије доба, као пуно узвишених примера и врлина наших славних предака, а она два колико се могу, и то само најважнији њени моменти.

Познавање природе. Овај је предмет у опште добро обрађен, но ипак се осећа разлика између наставника Учитељске, Више женске школе и осталих. Према овоме требало би да се за овај предмет израде добри учебници, јер треба имати на уму, да има доста наставника, који су доста неспремни из ове науке. Биље и минерали предавани су очигледно, само су од стране доста наставника задавати деци доста неподесна питања. Нега човечијег тела боље је обрађена, јер се доста наставника служило књигом; „познавање чо-

века и неговање човечијег тела од Љубомира Милаковића“.

Словенски језик предаван је обично. На много места није се знало да преводи, а негде је се слабо и читало.

Како је и иначе за неподељене школе велика натрпаност у предметима и часовима, требало би бар овај предмет ограничити на један разред.

Цртање. Ова је се вештина у свима школама добро предавала, бар тако сам могао закључити из радова за испит спрењених.

Гимнастика. Мало сам школа нашао које имају потребне гимнастичке справе, већ је сав гимнастички прибор у једним барнама и то је све, а негде ни ових нема. Према овоме у више је се школа сав рад ове вештине ограничио на: дизање руку горе, доле и у страну. У једној сам школи нашао ђаке особито обучене у војеном вежбању.

Певање је у варошким и у понеким сеоским школама добро, и деца су лепо певала па и у два гласа: приму и секунду. У осталим пак школама, владала је у певању права дисхармонија, да је досадно било слушати. Песме су за певање оне, што су програмом одређене.

Администрација. Она је у врло мало школа правилно вођена, и у истима сам могао наћи правилно вођен деловодни протокол, као и остали рад. У таквим се школама и рад школског одбора бележио у нарочито за то спрењене укорићене књиге, те тако није био раштркан на полутабачићима као у некима, да је требало много времена док ми се какав потребан акт нађе.

На овом месту слободан сам односно администрације приметити још ово што иде:

а) У школском дневнику и књизи уписници треба да имају још и ове рубрике: за број оправданих и неоправданих изостанака; за општу и испитну оцену I. и II. полгођа и за општу оцену преко целе године.

б) Деловодни протокол одбора школског треба удесити тако: да се свуда води по једном обрасцу, а не сваки по својој вољи и увиђавности.

в) Данашње вођење спискова кажњених ученика нема апсолутно ама баш никакве стварне вредности, већ је то једна гола форма, која нимало не доприноси користи реду и настави. У школи умешног и ваљаног наставника, који познаје живу природу дечију, увек ће и без овог пискарања бити реда и послушности, јер ће он својим понашањем умети задобити дечију пажњу и послушност, а на против, код напраситог и невештог наставника увек ће ово оскудевати, па ма каква средства да му се за казну дозволе.

г) Школски одбори врло лабаво врше своју дужност. На неколико места уверио сам се, да се нису ни месечно састајали. Овом немару највише је узрок, што у одбор долазе обично прости и неписмени људи. Бад сам на оваквим местима запитао председнике, за што одбори нису у својим пословима тачнији? — одговорено ми је: да су они сувише оптерећени општинским пословима па не знају где ће пре.

Према овоме мени се чини да би боље било, да председници одбора не буду председници општина, већ да чланови одбора бирају између себе председника, који би по могућности требао да буде свештеник. — За тим немило ми је било, што сам на мало места нашао, да су свештеници у школским одборима, што је заиста за чуђење, а и сажалење! Свештеници би, као изображени људи требали, да су неизоставно у одборима где је год могућно, и као такви много би користили школама, обавештавајући остале одборнике, као прости људе, о разним школским потребама. Овако, глас самог учитеља остане често: глас вапијућег у пустињи.

О КАРАКТЕРУ И ОБРАЗОВАЊУ КАРАКТЕРНОСТИ

(Беседа, држана 12. Јануара 1885 г., приликом прославе Св. Саве у београдској
Учитељској Школи)

Поштовани Зборе,

Ово је данас 15 пут, што наша Учитељска Школа дочекује и прославља српског просветитеља Светога Саву. За тих пуних 14 година, а не пуних 15 школских година (отворена је свечано на дан Св. Саве 14. Јануара 1871 год.) она је прошла кроз разне мене и претрпела је различите промене. — Седам година беше она у *Крагујевцу*, а ово је осма година, од кад се налази у *Београду*. Тамо је имала три разреда, а овде има четири разреда. Тамо су сви ученици живели *заједно* о државном трошку, а овде живи *сваки за себе*, с помоћу државног благодејања и о свом трошку. Тамо је могло бити највише 75 ђака у школи, а овде више него два пута толико. — За то време више пута се мењао *закон* о уређењу школе; а још чешће су мењана *разна правила* школска. Тако исто често су се мењали *наставници*, а још чешће управитељи ове школе (7 пута за 14 година)! Поред тога, сваке године се мења од прилике једна *трећина ученика*: одлазе најстарији, којих обично има најмање, а долазе најмлађи, којих има највише; и то, долазе ученици млађи и старији, из нижих и виших разреда различитих гимназија и реалака и из стручних школа, с бољом или слабијом научном и осталом васпитном спремом, с положеним пријамним испитом или без њега, с више или мање утврђеним навикама, добрим и рђавим, и с више или мање искуства, пријатног и непријатног; долазе из различитих крајева *свих* српских области, с правилним и погрешним говором, с јачим или слабијим осећањима националног поноса и родољубља, и с већом или мањом оданошћу својој вери и држави; долазе ученици махом *сиромашног* материјалног стања, упућени на променљиво и сумњиво добијање државне помоћи, или на још сумњивије поучавање туђе деце, или на тешко и мучно послуживање у српским и туђим породицама. Кад се тому додаду још и *спољашње* прилике, које су махом неповољно утицале на рад и

успех школе, а нарочито ратно стање у те-чају три године, и друге политичке прилике: онда није ни мало чудновато, зашто наша школа још није дошла до оне *сталности*, која је израз *нормалног* стања и *хармонијског, органског* развијања овог школског друштва; није чудно, зашто она још није добила онај *педагошки* тип, који имају стручне школе ове врсте у другим, напреднијим земљама; и није чудновато, зашто у њој још не про-вејава стално онај племенити *идејализам*, који би нашу омладину одушевљавао за народну просвету, тако да овде као ученици и доцније као народни учитељи никакве жртве не пожаде у корист њену, и да их никакви други интереси не могу одвратити од тога узвишенога позива.

Помињући овако променљивост и несталност наше школе, готово и нехотице намеће ми се питање о *карактеру*. Па и иначе, кад год мало више обратим пажњу на наш школски и друштвени живот, истиче ми се у свести то питање, и све ми се чини, као да у садашњем времену ни у чему не оскудевамо толико, колико у *карактерима*; а признаје се већ и у науци, да угледни карактери имају највећи утицај на друштвени напредак. Зато ћу ову свечану прилику, кад славимо спомен на један *идејал карактерности*, употребити на то, да — са психолошко-педагошког гледишта — проговорим неколико речи

О карактеру и образовању карактерности

I.

У часописима читамо често и у друштву слушамо још чешће — различите *жалбе*: на несталност у жељама и тежњама и превртљивост у придржавању извесних начела и праваца; на колебљивост у одлучавању и поводљивост у самом раду; на површност у мишљењу и неследственост у животу; на страсност у уживању и пристрасност у пре-

суђивању туђих дела; па себичност у тековини и несавесност у вршењу дужности; па подмитљивост у служби и саможивост у друштву: па несолидност у обећањима и неповерљивост у заједничким пословима; па употребу непоштених средстава, и у опште — на *лабавост* и *недостатак моралног карактера*.

При том се упоређује *садашњи* друштвени живот са животом нашега народа у *прошлости*, те се налази, да *пре* беше *више* патриотизма и родољубља, *више* одушевљења и пожртвовања, *више* искрености и љубави, *више* поверења и слоге, *више* јунаштва и карактерности, *више* савесности и побожности — него ли *сада*. А нарочито се упоређује први рат за ослобођење од 1804. до 1815. године с другим ратом за ослобођење од 1875. до 1878. год., па се каже, да је у првом рату било много *више* одушевљења и храбрости, него у другом рату, и ако онда не беше готово никаквих *школа*, а сад их има много, и онда беше у народу врло мало *интелигенције*, а сад је има доста.

Још се каже, да су стари народни *обичаји* били бољи него *садашњи закони*, и да је ондашња природна простота била кориснија него *садашња* образованост. Стари чиновници, вели се, радили су по природном разуму — боље него *садашњи* чиновници по писаним законима. Стари свештеници имађаху *више* осећања и карактерности, а *садашњи* имају *више* знања и стручне спреме. Старији учитељи имађаху *више* вере и савесности, а *садашњи* имају *више* научног знања и педагошке вештине. Стари војници имали су *више* храбрости и практичност погледа, а *садашњи* имају *више* дисциплине и теорије. Пре је породични живот био прост и солдан, а сад је слободан и лабав. Онда беше *више* поверења у саобраћају, а сад има *више* облигација. У старо време не беше *данашњих* политичких странака, али онда не беше ни толико *страчности* и *пристрасности*, и не беше *продавања* свога уверења за коју стотину динара. Пре су *књижевници* писали из *осећања* унутрашње потребе и из *одушевљења* за народну просвету, а сад пишу *махом* зато, што се то „*рентира*“; онда се писало за народ, а сад се пише за — новац. Пре је *аукторитет* вредео много, а сад не вреди готово ништа. Пре су људи *веровали* у неке светиње, а сад многи не верују

ни у своју савест (јер сад је све — *егоизам*)! Некад су „*избраници* народни“ бивали *мученици* за своја начела, а сад су често *шпекуланти* за себичне рачуне, и т. д.

Такви и тима слични *прекори* чине се *садашњем* друштву, које као да је у свима класама и слојевима и *нашега* народа обузео неки *материјалистички* дух, а на штету *народне* образованости и *народног уједињења*.

У исто време чују се жалбе и на *неуспех школски*, нарочито у *моралном* погледу, и то не само код нас, него и у другим образованијим земљама, те тако изгледа, као да је то нека општа струја и као да је „*дух* времена“ сада таки. — Тако, *махом* се жале људи на то, како *садашња* омладина мало има воље за рад; како се бави *више* политиком него науком, и у опште како слабо учи; како су многи ученици *распуштени* и *раскалани*, *дрски* и *безобзирни*; како *никога* не поштују; како *немају* *респекта* и *страхопоштовања* ни према којој светињи; како се пре времена одају *уживању* сваке врсте, те тако *упропаћују* *здравље* телесно и духовно; како се не одушевљавају за науку и вештине као такве, него их уче само због *будућег* положаја и због *материјалне* користи; како *нису* довољно *задахнути* *патриотским осећањима*, и т. д.

И овде се прави *поредбе* између *пређашњег* и *садашњег* *ђачког* живота, па се каже, како су некад *ученици* *задобивали* *знања* с великим трудом и муком, а сад им је много олакшано, па *ипак* су некад *више* учили и *више* *успевали* него сада. Пре су се у школи *мучили* ученици, а сад се *муче* учитељи. У старој школи беше *дисциплина* и преко мере *строга* и *тиранска*, а сад је често и *сувише* *блага* и *лабава*. Пре је *аукторитет* *наставнички* *вредео* много, а сад *опет* — мало. Пре је *омладина* *носила* *напред* *заставу* *народног* *ослобођења* и *уједињења*, а сад *хоће* и да *узмакне*, или *хоће* да *пође* за *другом* *каквом* (*страном*) *заставом*. Пре су се *школске* *дружине* *одушевљавале* *више* за *народну* *просвету*, а сад *више* за *народну* (или *боље* рећи — *своју*) *економију*. Пре су *људи* *бирали* *струке* према *народној* *потреби* и према *својој* *склоности*, а сад их *бирају* према том, шта се *лакше* *учи* и шта се *боље* *исплаћује*. Пре су *уживали* *више* у *бескорисним* *забавама*. Пре се *учило* само оно, што је *класично* и

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

WWW.OLBI.BG

савршено, а сад се учи само оно, што је ко-
рисно — по материјално уживање. Пре беше
више идејалне љубави, а сад има више страс-
ног уживања. Некад српски ђак, кад сврши
школу, не би ни по што оставио свој народ,
који га је школовао и подигао, а сад по неки
одлази у Бугарску само зато, што се тамо
више плаћа. Некад је омладина чувала и бра-
вила народну веру, а сад је често омалова-
жава и презире, и ако је она још и сад јак
стожер за народно самоодржање и потпуно
уједињење, и т. д.

Истина је да се у овоме, као и у ономе
што је горе речено, *претерује*, и да то чине
нарочито стари људи, који су одрасли у друк-
чијим васпитним и друштвеним приликама,
него што су сада; али мора се признати и
то, да има и доста истине у овим опаскама,
и да су дакле и они *прекори*, који се чине
данашњој школи, у неколико основани и о-
правдани.

Ти прекори тичу се махом *моралне* стране
школског рада и живота; они се односе на
образовање карактера. Ну садашње школо-
вање наше као да и није нарочито удешавано
за то, да се у омладине, по одређеном плану
и по каквој системи, образује *морална воља*.
Ту је сва брига посвећена развијању разума
и задобијању знања; а облагорођавање *срца*
и утврђивање *карактера* остављени су више
случају. Последице овога занемаривања огле-
дају се у неколико и у друштвеном животу,
у колико њим управљају интелегентни и шко-
ловани људи. — Али, и ако има извесне уз-
рочне везе између школског рада и друштве-
ног живота, опет се не може тврдити, да је
школско васпитавање једини узрок правилном
или неправилном друштвеном животу; јер
развитак карактера зависи још од многих
других околности и прилика. — Ну пре него
што обележим тај утицај, рад бих да одре-
дим поближе, *шта је то карактер*.

II.

Ми чујемо о *карактеру* обично оваке речи:
карактеран човек — некарактеран човек; са-
мосталан — поводљив, поуздан — сумњив;
чврст карактер — мек карактер, јак — слаб,
енергичан — колебаљив, одважан — неодлу-
чан, храбар — плашљив, јуначки — кукавички;
сталан — несталан, постојан — превртљив,

издржљив — лак; *следствен* — недоследан,
мудар — глуп, разборит — тврдоглав, при-
родан — занесен; *дружеван* — набусит, осе-
тљив — хладан, сентименталан — озбиљан,
стидљив — бестидан, тих — жесток, благ —
опор, трпељив — пргав, брз — спор, слобод-
дан — везан, погодан — несносан, скроман
— сујетан, смеран — поносит, питом — суров,
помирљив — раздражљив, ђутљив — говор-
љив, ђудљив — умерен, пријатан — заједљив;
поштен — непоштен, добар — рђав, добро-
душан — злобан, благ — пакостан, племенит
— себичан, великодушан — осветољубив, до-
стојанствен — низак, честољубив — проста-
чки, милостив — немилостив, сажалјив — тврд,
правичан — подметљив, родољубив — издај-
нички, непристрастан — страстан, простодуш-
ан — препреден, честит — гадан, чист —
прљав, истинит — лажљив, искрен — лукав,
отворен — подмукао, и т. д.

Кад анализујемо и упоредимо значење
ових речи и других израза те врсте, онда на-
лазимо, да се *карактер човеков* цени тројако:

1) По *активности*, т. ј. по јачини или енер-
гичности, по издржљивости или истрајности
воље у раду. Какав је који карактер, то се
најбоље огледа у *раду*, и за то се он нај-
више и цени по интензивности воље, по ве-
личини радне снаге и по количини успеха.
А по том се опет оцењује јачина и одлуч-
ност, одважност и храброст, енергичност и
смелост, и у опште — *чврстоћа* карактера,
која се највише, огледа у *савлађивању са-
мога себе*, т. ј. у хотимичном ограничавању
својих нагона и умеровању својих страсти и
у свесном потчињавању разноврсних жудња
под морална начела. — Све се то задобија
поступно дуговременим напрезањем и вежба-
њем у *слободном* раду.

2) По *разумности*, т. ј. по свесности и
одређености *цели*, за којом се тежи, по сми-
шљености плана, по ком се цели остварују
извесним средствима и извесним начином, по
побудама, које човека покрећу на рад у из-
весним правцима, и у опште — по *начелима*,
којих се он *стално* придржава. Према овоме,
карактер може бити темељит или површан,
следствен или неследствен, самосталан или
поводљив, сталан или превртљив, поштен или
себичан, и т. д. — Све то зависи од више

или мање сталног уверења, — и отуда велика важност темељног, научног образовања.

3) По осетљивости, т. ј. по јачини и брзини упечатљивости или примљивости за спољашње утиске и утицаје и по мери узбуђења свести и реакције на вољу, коју ти утисци и утицаји производе у духу човечјем. Од тога зависи, хоће ли карактер бити осетљив и брз или хладан и спор, жесток и омор или тих и благ, сентименталан и бојажљив или озбиљан и неустрашљив, и т. д. По томе се може ценити, колико су у кога човека развијена осећања: чулна и интелектуална, морална и религијска, естетичка и формална; а могу се и темпераменти познати по томе.

Све три ове психичке особине стоје у узрочној вези међу собом, и та је веза више или мања стална. Ну према томе, која од тих особина превлађује, т. ј. која има највише аперцептивне и ипервационе снаге, биће и карактер друкчији. — Негде је спољашњост јача од унутрашњости, те ту превлађују осећања; па како свест и воља не могу да даду довољно отпора навали спољашњих утисака и туђих утицаја, то и такав карактер не може имати потребне јачине, сталности и самосталности. Такав ће се човек радовати с веселима и жалостити са жалоснима, а у случају каквих колизија неће имати довољно одлучности, да се реши на једну или другу страну и да изведе нешто енергично. Такви се карактери налазе чешће код женских. (То је по Спенсеру, емоционалан карактер).

Негде може да претегне хладан разум и у опште више интелектуална страна, те онда ће такав човек жртвовати и своја осећања за љубав неког начела или каквог плана. Ну може се десити, да и он нема довољно моћи инервације, те ће онда остајати при самим плановима и покушајима; може дакле да буде у теорији јак, а у пракци слаб. (То је разуман карактер).

Најпосле, има људи, који имају велику моћ покретљивости и радљивости, тако да њихова осећања и мисли реагују одмах на моторна средишта и покрену вољу на рад, те што год они замисле, то покушавају и да остваре. Они су окретни и предузимљиви; они су јаки и вешти у пракци; али не мо-

рају бити такви и у теорији. (То су енергични карактери).

Према томе, најбоље је, кад су те све три особине спојене, тако да и осећања и свест и воља буду у извесној хармонији. А то је и цел васпитне наставе, да развија сагласно и свест и осећања и вољу, и да све то буде уједињено у моралном карактеру. —

Према тим психичким особинама и с обзиром на моралну страну карактера, појам о карактерности састављаде би ове главне црте:

1) Самосталност, независност, слобода воље и рада, самопоуздање и самосавлађивање, и у опште — лична самоуправа, где човек сам собом управља по сопственим побудама, које провладаше из усвојених и утврђених начела. Самосталан може бити онај човек, који има довољно снаге, умне и физичке, и — у свези с тим — довољно средстава за живот, те не зависи и не мора да зависи од туђе помоћи.

2) Одлучност, одважност, енергичност, храброст, — по чему се највише мери активност у карактера. Овакав човек не предомисља се много и не плаши се ничега; него, познајући добро своју снагу, иде смело и одважно напред, не плашећи се препрека и опасности, — да би што пре постигао онај успех у раду, за којим његова осећања теже или који његова свест тражи.

3) Сталност или постојаност, издржљивост или истрајност, непроменљивост или непоколебљивост, — било то у активном или у трином стању. То се огледа у раду, којим се нешто тражи или се од нечега брани, и у отпору, који се показује још и у трилењу и сношењу мука и болова, оскудице и неправде, беде и несреће свакојаке врсте. А за то је потребно тврдо уверење и јака воља, велика снага и темељно здравље. Такав човек може издржати све тегобе и борбе у животу, па и оне, где је — као што се каже — теже живети него умрети.

4) Следственост или консеквентност, доследност или сагласност између осећања и мишљења, говора и писања, воље и рада — у разноврсним приликама животним. Следствен човек има дакле јединства у свом раду; како мисли и осећа, тако говори и пише, а за тим тежи и на том ради. Он је свуда и свагда једнак и сам себи доследан; није ти-

рании према млађима и у исто време улизица према старијима; не обећава много, али што обећа — то изврши тачно и верно; не мења своје понашање, кад промени положај; он је једнак, био сиромашан или богат, био уважен и слављен или превиђен и заборављен, био у личном или у обичном друштву; он се држи верно својих начела и своје савести, а не савија се према каквим себичним интересима тамо и амо, као грана према ветру.

5) *Дружесвност*, примљивост и прилагодљивост према утисцима из друштва, који изазивају морална осећања, а особито *осећања сажалења и љубави*. Где нема тога, ту не може бити ни *активне учешћа* у моралном раду; а без тога је карактер саможив и себичан. Овакав човек избегава, мрзи и презире друштво; а ако га тражи, онда му је оно само средство за егонистичке цели.

6) *Морална слобода* или слобода *савести*, у којој владају начела *доброте и правде, права и истине*, — било то у облику идејала или као чисте идеје. Где нема те унутрашње слободе, ту владају разни нагони и наклоности, жудње и страсти. — Ова особина даје карактеру праву, моралну садржину, и по њој се цени *част* човекова.

Према томе, човек *морална карактера* — *разуме туђе стање и осећа* га бар приближно онако, као да је то *негово* унутрашње стање; он је *слободан* у одлучивању на рад, где ваља помоћи другом човеку; он је *сталан* у тој одлуци, и енергичан и издржљив у извршењу исте; он је *доследан* сам себи свуда и свагда, јер води рачун о својим обећањима и дужностима, и понаша се — у колико је то могућно — *једнако* кроз цео живот и у свима приликама, без обзира на друштво и положај, који он или други ко заузима. По овоме, ако знамо главне карактерне црте некога човека, онда можемо *у напред* доста поуздано судити о томе, како ће он радити, или како би радио у извесним конкретним случајима.

Од тих шест црта карактерности могли бисмо *уверити*: самосталност и одлучност у *активност*, сталност и следственост у *разумност*, а дружесвност и моралност у *осетљивост* карактера.

Кад поредимо *бројно* различите *изразе*, који су горе (у почетку овог одељка) наве-

дени за обележавање разноликих карактера, онда налазимо, да се карактери означавају *највише по осећањима дружесвности и моралности*; а ово се највише и цени у друштву. Према томе могли бисмо судити, да *емоционалних* (осећајних) карактера има у опште *више* него *интелектуалних* (разумних) и *вољичноналних* (вољних, енергичних, или активних) карактера.

Из овога се види уједно и то, да је индивидуални карактер *једнострано* развијен; јер сваки човек има по неку *особеност* или особитост, којом се разликује од других људи. (Ако је та особитост необична у извесном друштву, онда се назива *особењаштвом*). — Само *идејалан* карактер, или *нормалан* карактер здрава и потпуно васпитана човека садржавао би *све* горе поменуте црте у *подједнакој* мери.

III.

Сад да видимо, од чега зависи *развитак карактера*.

На развитак карактера утичу:

1) *Раса и народност*. И ако су сви људи у главном једнако организовани, опет се и у телесном и у духовном погледу разликују један од другог, тако да нигде немају ни два човека потпуно једнака, нарочито у духовном погледу. Главне разлике представљају расе, племена и народности. Према томе разликује се и карактер, не само по моралној садржини, него и по осталим — више формалним — цртама (као што се то опажа и у самом језику разних народа). Тако н. пр. Словени у опште имају пвтому, годубљу нарав и тих карактер, у ком као да превлађују осећања. Међу њима одликују се н. пр. Срби храброшћу, Руси побожношћу, а Словаци и Бугари трпељивошћу. Од других народа, Французи су поносити, Италијани пргави, Немци хладни, Енглези и Јевреји практични и спекулативни, Турци фанатични, и т. д.

2) *Култура и цивилизација*; а нарочито општа *образованост* и *рад, социјалне установе и закони, морал и обичаји, књижевност и уметност*. Према томе, карактер читавих народа може бити образован и питом или необразован и дивљачки.

3) *Пол. Мушки* је карактер у опште друкчији, а *женски* друкчији. Тамо превлађује

активност, удружена са разумношћу, а овде владају више *осећања*. Где жена трпи и сноси, ту се човек бори и брани. Ну може се изузетно наћи по који мушки карактер међу женским, а женски карактер међу мушким »(јунак под папучом)«. — Те различности у карактеру долазе од физиолошко-психолошких разлика оба пола и од утицаја различитих прилика и околности.

4) *Уређене индивидуалне особине*, куда долазе и већа или мања *способност* за развијање и *таленти*. За то се каже: какав отац — такав син, и, каква мати — таква кћи. Па ипак се деси, да отац јунак има сина плашљивца, и карактерна мати — неваљалу кћер; ну томе има других узрока. — И карактер се у неколико *наслеђује*, али се може знатно *изменити* у течају живота, нарочито *васпитавањем*.

5) *Темпераменти*. Холерични и меланхолични темпераменти називају се *јаким*, а сангвинични и флегматични *слабим* темпераментима. Према томе, ко је какве нарави, биће јака или слаба карактера. Од темпераментата зависи и то, хоће ли човек бити друженог или особењачког карактера, хоће ли бити весео, шалив и досетљив, или противно томе, и хоће ли бити *брз* или *спор* у перциповању и аперциповању утисака и у реакцији воље на исте у раду; јер су холерични и сангвинични темпераменти у том погледу брзи, а меланхолични и флегматични спори.

6) *Телесни састав и стање здравља*. Друкчији ће бити карактер у човека јака састава и потпуно здрава, него у слабуњава и болешљива човека. Од тога ће највише зависити *активност*. То знамо из искуства, да слаби људи немају довољно одважности, енергичности и издржљивости у раду, јер немају за то довољно снаге. Ну с друге стране зна се и то, да, ко није никад патио и није искусио добротворне помоћи сажаљења, рођачког и пријатељског, тај може лако постати човек тврда срца и саможива карактера. (За славног словенског педагога, Ј. А. Коменскога каже се, да је она његова питомост и филантропска доброта имала и физиолошко-патолошког узрока: био је болешљив).

7) *Економско стање и намиривање организичких потреба*. — И велико *богатство* и велико *сиромаштво* утичу обично штетно на развитак

карактера. Богаташ се радо одаје лениности и нераду; а сиромаш мора да уложи сав труд и рад за набављање насушног хлеба. Оба та стања стварају често *страсне* карактере. — У свези с тим стоји и образовање извесних *особењачких* карактера, који се налазе често код самаца, калуђера и старих девојака.

8) *Физичка средина*, где човек живи. Да ли човек живи у топлом, или хладном, или умереном поднебљу, у планинским пределима или равницама, по стенама и пустарама, или поред мора, језера и великих река, на родном или перодном земљишту, у варошима или селима, у здравим, или мочарним и магловитим крајевима, — од тога ће такође зависити, какав ће се карактер развити у њега, као што тај утицај видимо и код читавих народа.

9) *Социјална средина*, у којој се човек роди и у којој одрасте. Овде је најважнији *породични живот* до доба зрелости. Тако и пр. познато је, какав се карактер развија обично у оне деце, која остану без матере, а под утицајем зле мајице, која има и своје деце; и како се карактер развија у добром друштву, а како у рђавом друштву, у школи и ван школе. Баш сада жале се родитељи и учитељи највише на рђаво *друштво*, у којо одлазе деца и ученици, те се тамо кваре.

10) *Васпитавање у младости*. Да васпитавање утиче на развијање карактера, о том не може бити сумње. Од васпитавања (које траје од рођења па до доба зрелости) зависи понајвише то, хоће ли човек бити у раду темељит и дубок или површан и плитак, вредан или лен, поштен или непоштен. Обично је најгори карактер у оних људи, који су тек ушли у неке науке или вештине, а нису их савладали, а при том нису наследили јаким моралних диспозиција и не живе у таквом друштву, које би их усавршило. Тако се лако развију шарлатански и дилетански карактери, који ни у чем немају довољно *темељитости* и *сталности*, те за то често мењају правце и послове, и уображавају себи, да су за свашта способни. Они иду највише за опим, што се најбоље «рентира». — Још можемо опазити и извесну разлику у научном, уметничком и техничком раду између оних људи, који су *систематски* школовани, и оних, који су *самоучи*.

11) *Године живота.* Карактер се почиње развијати, истина, од рођења (а и пре тога — с погледом на наслеђивање извесних особина), али он се тешко може распознати све до трећег периода младости (који почиње од 15 године); и у опште у току целе младости (до 21 године) не може се с поузданошћу предсказати и тачно одредити, какав ће бити који карактер у течају потоњег живота. Карактер се мења у току развијања и у течају живота, и тек у доба зрелости (обично око 30 године) долази до извесне сталности. За то се говори и о младињском и девојачком, мужанском и старачком карактеру. — Ну баш у том мењању и развијању лежи велика моћ васпитавања и васпитног прилагођавања.

12) *Занимање и начин живљења.* За то се говори н. пр. о карактеру: војничком и бирократском, адвокатском и језуитском, трговачком и њиџинском, шеретском и кајипарском, сидеткашком и шпекулантском, стоичком и катонском, идејалистичком и материјалистичком, скептичном и философском, мирном и страсном, педантском и глумачком, и т. д. Свуда се ту износе неки *тешови* и неке врлине или мане, као нешто стално, што карактерује људе извесног занимања и начина живљења у друштву. — Ово двоје утиче на нас толико, да оставља сталне трагове и на лицу нашем, и с тога није тешко, по *изразу лица* и по другим покретима, распознати н. пр. војника од свештеника, учитеља од тежака, занатлију од трговца, варошанина од сељака, пиљарицу од озбиљне домаћице итд.

13) *Религија и традиција, стечене склоности и навике.* За то се говори о поетизму и индиферентизму, мистицизму и аскетизму, прозелитизму и фанатизму — као карактерним цртама или правцима морално-религијског живота. Отуди слободоумни и мрачњачки, прогресивни и конзервативни карактери. — *Навике* помажу највише, да се дође до *сталности* у карактеру.

14) *Стушањ личне слободе у општинском и државном животу.* Тако н. пр. зна се, да се под деспотском и тиранском управом развијају подмукли и лукави, непомирљиви и револуционарни карактери; а при већој слободи развијају се отворени и истинити карактери. — Од тога зависи и развијање разних *политичких* праваца.

15) *Јавни живот и лектира.* Нема сумње о том, да на развијање карактера у омладине много утиче рад слободних удружења и зборова, јавних скупова и народних скупиштина; тако исто и читање разних књига и часописа, а особито слободна лектира белетристичких и забавних, поучних и политичких дела и листова. Тако н. пр. нама је овде добро познато, како политички интереси и у опште јавни послови имају велику привлачну силу за нашу омладину, тако да се она неки пут и пре времена и преко мере у то увлачи и на то одаје, и то бива често на штету наставе. За то, све што се говори на јавним местима и све што се пише, штампа па и слика, треба да је удешено тако, како ће омладини послужити свагда само за *углед*, а никад на саблазан.

16) *Брачни живот и друштвени положај.* Тако зна се, да и човек и девојка промене мање или више свој пређашњи карактер, кад ступе у брачну везу, а особито кад се умножи њихов пород. Та је промена обично већа на женској страни, и то стоји у свези и с променама у организму женином, кад поставе *мрти*. Тај самостални породични живот може бити срећан и несрећан, и нарочито у овом последњем случају види се, које је прави карактер. Ту се највише показују искреност и верност, љубав и пожртвовање, и остале моралне особине у карактеру. — Од *положаја*, који човек заузима у друштву, зависи такође у неколико карактер. Што виши положај неко заузима, тим се више карактерности очекује од њега; и онда такви људи служе за *пример* омладини, и на њих се угледају и одрасли људи.

17) *Самостални лични рад и васпитавање самога себе* у зрелијим годинама, т. ј. у трећем периоду младости и у доба зрелости. Овамо долази самопознавање и самопоуздање, самоуправљање и самосавдађивање и самопрегоривање и самопожртвовање, самоограничавање и самодисциплиновање, самоконтроловање и — *самообразовање* у опште. Колико ће се у овом успети, то зависи истина од темељног или површног васпитавања, које је раније постигнуто; али често се дешава, да школско образовање није захватило дубока корена, те онда се човек доцније

тргне и изучава сам, тако рећи, све из нова; да што тако задобије, то је готово све његова лична тековина. Тако је и код *самоука*. —

Из свега тога види се, да развитак карактера не зависи ни од самих васпитача, ни од самих личности, као што се то често мисли и говори; него да ту има много фактора, који, измењујући „физиолошко - психолошку конституцију“ дотичне индивидуе, утичу на развијање и утврђивање њеног карактера. Ну у исто време може се видети и то, да се школа не може ослободити од брига за образовање карактера, као што би то хтели неки „оригинални“ писци, стављајући у дужност школи једино развијање свести и образовање разума.

IV.

Сад ћу, у кратким цртама, обележити, где се карактер образује, и како се може васпитавањем утицати на његово развијање.

Карактер се образује у *кући* и *школи*, у *цркви* и *држави*, и у *друштвеним пословима* разне врсте.

A.

Породица, са својим више подједнаким животом, утиче на *сталност* карактера; а љубав родитељска, искреност и поверење братинско и сестринско, захвалност и оданост детињска и узајамно помагање рођачко — развијају у великој мери *морална осећања* у чланова породичних, а особито у деце. Благо ономе, који срећно проведе своју младост у кругу своје породице, под савесним надзором и старањем својих родитеља, нарочито интелегентних и карактерних људи! Њему ће сви људи, па и туђинци, изгледати као пријатељи; њему ће се цео свет јављати у светлој боји; њему ће цео свет бити мио. А напротив, ко је несрећно провео своју младост, без матере или без оца, или без и једног родитеља, на се је може бити још као сиромах потуцао по свету од немила до недрага; учио занат под немилостивом руком, или служио туђина под тиранском дисциплином, или учио школу, послужујући и мучећи се, и угађајући свима и свакоме, на можда и песу и мачки у кући; ко је још при том гладовао и боловао, мрзнуо се на великој хладноћи и звојио се — радећи тешке послове на великој врућини, становао у влажној соби или кујни

и удисао тамо нечист и отрован ваздух, писао и цртао при кухињској лампи и читао књиге и рукописе код фењера на улици и при светлости од месечине; ко је често мењао газде и послове, места и начине живљења, па нигде није нашао мирна станка и починка, — о, томе свет не може бити светао и добар, и томе људи не могу изгледати као пријатељи; него напротив, он мора сматрати цео свет само као неку општу „борбу свих против свих“... Ну ако такав човек, прошав кроз такве и тима сличне промене одржи победу у тој „борби за опстанак“, те сачува своје здравље — то можда једино наследство од својих родитеља, развије своју духовну и мишићну снагу — непрестаним радом у тој борби, и остане поштен, било по инстинктивном наследству или по упутству каквога „ментора“, — онда у њега можемо тражити *карактер*, какав ни најповољније стање породично и економско не може произвести; јер тај је карактер производ непрекидног, самосталног рада, резултат дуге борбе с немаштином и оскудицом и с разноврсним непријатељским силама у природи у друштву. Такав је човек — може се рећи — сам „ковач своје среће“, која му се, може бити, јави у доцнијем животу. Само у таквим и сличним *борбама* у зрелијем добу живота могу се развити *челични карактери*. — Ну колико њих малакше у таквим борбама; колико их попусти, те се прилагоде приликама; колико их се поколеба, те се повијају тамо и амо, куд их какав ветар заљуља; колико их врдне и скрене с правoga, поштенога пута; колико их оде странпутицом, с које се можда никад више не поврате; и колико их пропадне, морално и физички, у узалудној борби, за коју њихова снага није дорасла?!

B.

Школа може да утиче на развијање карактера у ученика: *наставом, дисциплином* и осталим *школским животом*, и то највише стварањем *моралних навика* у њих.

1) *Настава* ствара објективно *уверење* у друштвеном животу.

а) *Уверење* се добија изучавањем *наука* и сазнавањем *истина*. Права се истина не мења, она је *стална*; и такво уверење даје

могућности за *сталност*, која је једна црта карактерности.

Закопи се природни не мењају, они су вечити. Сазнавањем тих закона наш се дух прилагођава њима, па и то утиче на сталност карактера.

Има нешто и у људским производима, што је од сталне вредности, а то је оно што је више или мање *савршено* и *класично*. Све што је *узвишено* и *племенито* у морално — друштвеном раду и животу, и све што је доиста *лепо* у појезији, музици и беседништву, у архитектури, скулптури и сликарству, — то, кад се проучава, може такође утицати на сталност карактера. — Ну то *хуманистичко* образовање даје карактеру уједно и његову праву садржину — даје му племенитост и лепоту, испуњавајући свест и савест узвишеним *идејалима* и чистим *идејама*, које побуђују вољу на карактеран рад у свима правцима. Таквих идејала и идеја даје нам по највише *народна* и *општа истојија* и *народна* и *страна литература*; и отуда велика важност тих предмета у школи за образовање карактера. Такав утицај може имати и правилно изучавање *религије* и *етике*.

Ми знамо, да се ни које савршенство, ни у интелектуалном и моралном, ни у техничком и естетичком погледу, не може задобити без *самосталног* личног вежбања и труда, озбиљнога рада и напрезања. Кад дакле ученици, све што уче у школи, раде по том начелу *саморадње*, онда се тако може спремати и развијати *друга* црта у њиховом карактеру, а то је *самосталност*.

Радећи у исто време по начелима *поступности* и *концентрације* наставне, где се траже *темелитост* учења и знања, *логичка веза* у мислима и *јединство* у сазнању, сагласност и *хармонија* у свима радњама, — образује се тим начином *трећа* црта карактерности, а то је *следственост*. За то је неопходно потребно, да се у свести и самосвести образује извесно *средштво*, око кога ће се концентровати сви животни интереси. Не може бити сумње о том да то средштво морају заузимати *морална начела* и *правила*. *Савест*, која се тако образује, мора бити она најјача *аперицептивна сила*, која прима или одбија све што утиче на њу у личном и туђем раду, тако

да што год човек мисли и ради, и што год милује и мрзи, мора у свести изазвати питање: а како се то слаже с мојом *савешћу*, како се слаже са *чишћу* и с *карактером* мојим? И резултат би морао бити свагда — *победа моралних начела* и *моралних осећања*. Та начела и та осећања треба да сачињавају ону недодирљиву *светињу*, коју ништа на свету не би смело пореметити и која би морала одржати победу и онда, кад је у питању и сам животни опстанак. Јер шта би и вредео живот човеков у друштву без *част* и *поноса* — без свесног осећања сопствених *заслуга* и *врлина*, које су стечене карактерним радом?! — Таквим образовањем развија се уједно и *четврта* црта у карактеру, а то је *моралност*.

Настава ствара и извесне *интересе*; и ако су они довољно *јак* и *трајни*, онда се из њих развија *воља*, која се огледа у свесним покретима и хотимичном раду. Из таквих *моралних* интереса може се развити морална воља и моралан карактер. Отуд неопходна потреба *занимљивости* наставног рада.

б) Ну најбоље се развија воља вежбањем у *вештинама* и *техничким радњама*. Тим се уједно задобија *иста* црта карактера, а то је *одлучност* и енергичност. За то се у новије време и с педагошке стране полаже велика важност на *ручни рад* у основним школама. За то се много цене и слободне дечије *игре* код куће и у школи, и у дечијој башти — пре основне школе. —

2) *Школска дисциплина* може такође много да утиче на развијање карактера. Сувише строга, тиранска дисциплина убија простодушност и искреност, отвореност и поверење у ученика, и штетна је по самосталност и одважност, и у опште по *активност* карактера. Она одржава ученике у непрестаној стези и у страху, те тако им одузима слободу и убија саморадњу њихову. А онде, где у школи има *очинске строгости* и *материнске љубави*, родитељског надзора и старања, пријатељског савета и помоћи; где се пазни, да у заједничком раду буде што више *занимљивости* и *важљивости*; где се ученици подстичу на *правилан рад* *блажим* и — у опште — *моралним средствима*; где се одступање од *правила* и *закона* казни *правично* и с *предвиђењем* добрих последица, а то је *поправљање*

оних, који су погрешили; и где у опште
~~вида~~ *известан стални поредак*, по закону
 школском, — ту ће се мало по мало развити
добре навике (као: уредност и тачност, уме-
 реност и послушност, вредноћа и савесност

у раду), те ће се и карактери развијати сло-
 бодно и правилно, без „страха и трепета“ с
 једне стране и без раскалашности и раззу-
 даности с друге стране.

(Свршите се)

РУЧНИ РАДОВИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

ПРВИ ДЕО

ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК НАСТАВЕ У РУЧНОМ РАДУ

Франсоа Рабеле

(1483—1553)

(Наставак)

За то је, дакле довољно свакојаким вежба-
 ња. Остаје још само специјално образовање
ручне уметности, остаје још ручни рад; јер у
 оним свима побројаним вежбањима рука је ја-
 чана и оснажавана, па у неколико постала је и
 окретнија, али она још нема *оне* окретности и
оне уметности, која је за рад потребна. А та се
уметност не може добити ни којим другим пу-
тем, већ једино самим вежбањем у раду. Стога
 дакле, и Гаргантуа мора се већати у руч-
 ним радовима. Он, истина, као краљев син
 неће никад дотле доћи, да мора живети од
 каког ручног рада или од заната, али опет
 за то он треба да разуме и тај посао: прво
 с тога, што су ручни радови у друштву
 најпотребнији, и што без њих нити би могао
 бити друштва ни друштвеног живота, нити
 би пак држава могла опстати без тих радо-
 ва. Таки су послови први услов за човеков
 живот, па кад Гаргантуа треба да се спрема
 за тај живот, онда зар то не би било и
 лудо говорити о такој спреми, кад он не би
 упознао баш *оне* радове, који су језгро це-
 лог живота. То је једно, а друго је: Гар-
 гантуа ће бити краљ и у његовој држави
 има толика маса занатлија, који су његови
 поданици и о којима ће он имати да води
 бригу, као и о благостању целе државе, па
 за то треба да познаје не само који се за-
 нати раде у његовој држави, него и да уме
 и сам неке од тих заната радити; јер иначе

му неће бити могуће да довољно позна те
 радове. И сем свега тога он и као краљев
 син, треба да има спреме за корисне друш-
 твене послове, који ће му моћи послужити
 као zgodно, а и корисно, средство за зани-
 мање у кући, кад је ружно време на пољу
 или кад он нема никаког другог корисног
 посла. И на послетку, он је најпре човек
 па онда краљ, и према томе, и њему се мора
 дати потпуно, хармонијско образовање; и он
 као и сваки други треба *уопредо да развија*
све снаге и способности своје. Међу тим у ту
 целину човековог развитка, у то хармониско
 образовање, спада и ручни рад, спада и
 ручна уметност.

Због тога, кад је ружно време на пољу,
 онда Гаргантуов учитељ ради с њиме пре
 подне, као и обично свакога дана, само што
 не излазе на поље на игру, него то врше
 код куће. Али после подне они с књигом
 немају никаква посла; јер сад хоће да се
вежбају у ручним радовима. Они те радове
 врше заједно, као и све остало. У ручне ра-
 дове код њих не спадају само занати или
оне само уметности, које спремају за ове ра-
 дове, него и *земљоделски* послови. За то они
 после подне занимају се *цепанњем и стругањем*
дрва, везују сено, млате жито и т. д. Упоредо с
 тиме иде и вежбање у *дрворезачком и сликар-*
ском послу, а после и прављење и геомет-
 ријских справа. Наравно, Гаргантуа не може

научити да ради све послове у друштву, али он **ГХ** мора познавати. Оно, дакле, што не може научити сам да ради, он иде те посматра како се ради; јер ни један корисан посао у друштвеном животу њему не сме бити непознат. И после, *он треба да позна различне радове и занате већ и с тога, што ће на тај начин најбоље и саму природу појединих предмета упознати. С тога учитељ нека води у све могуће радионице*, те тамо са свим очигледно посматрају како се који посао ради, и како се поједини предмети из природе прерађују и удешавају за разноврсне потребе човекове. Тако, они иду те гледају како се металне руде топе и како се из њих метали ваде, како се гвожђе топи и како се од њега топови лију и многи други предмети за човекову потребу. Они после иду и у ковачнице, да гледају како се гвожђе кује, и тако они својим очима виде све промене и прерађивање гвожђа, од гвоздене руде па до готовога топа, српа, секире, мотике и т. д. Књига их тако не би могла никад поучити, као што их поучава ово посматрање. Други пут су ишли у радионице где се огледала праве, или где се часовници праве; па онда и у радионице, где се вуна и памук прерађују, где се преде, тка, где се праве сважаке материје за одело, па и штампару, да гледају како се књиге „праве“. Поред тога они иду и у бојацинице, да посматрају, како се боје справљају и како су разне материје боје, као и у радионице, где се стакло прави. Међу биљкама, које Гаргантua треба да зна, многе су *лековите*, а од многих се праве различне потребе, те имају великог *индустријског* значаја. Друге опет служе као зачин за јело. Али све те биљке Гаргантua не може да нађе у пољу, јер не расту у његовој околини; многе се доносе из далеких тропских предела, па се тек у његовој домовини прерађују. Да пак, Гаргантua само из књиге научи ове биљке, није, могуће, и такво знање не би имало баш никакве вредности; то би биле голе и шупље речи без стварних представа. За то учитељ Гаргантua води код бакала, те посматрају разне *плодове, корење, лишће, кору и цвет* од разних биља, које се у животу употребљује било као зачин или иначе, а које се из других земаља доноси. Сем тога они иду и у *апотеку* те посматрају разна *лековито биље* и гледају

како се *лекови праве* од тога биља. Лековито и за индустрију важно биље, које се у њиховој околини налази, они сами збирају; а иду и у она места радионице, где се оно прерађује, н. пр. у радионице где се од дана конопље прави платно, где се дакле то преде тка и т. д. На овај начин, и само овим путем стечено ботаничко знање, имаће за Гаргантua важности; јер из саме књиге он никад неће моћи да позна биљке, па ма колико да зна о њима говорити. Управо ако би он учио те биљке из књиге, а не би их посматрао, онда би он научио само да *говори* о њима, а не да их познаје. То би исто било и са изучавањем минералогije као и свију осталих природних наука, ако би се он ограничио на књигу. Књига је Гаргантui за изучавање природе само помоћница која му допуњује оно знање о природним предметима, које је он стекао самосталним посматрањем истинских предмета у природи, и после му помаже да он то не би заборавио, или ако би нешто и заборавио, он ће књигу отворити, у њој наћи ону ствар, коју је раније знао.

Поред тога, учитељ води Гаргантua и на свечаности, било школске или црквене, на беседе, забаве и на све друге скупове. Кад је вашар у њиховој околини или у месту где они живе, онда они и тамо иду, и посматрају разноврсне предмете, као и животиње, које се на вашару купују и продају; гледају како се кунци и продавци погађају, како они вашарски комендијаши вичу и своју вештину људима показују; посматрају људе и њихову ношњу, иду и у шатре, где се пије и једе, и пажљиво све разгледају и проучавају, што год се на једном вашару може видети. За што они то чине, лако је погодити. На вашар долазе људи из свију места у околини, па и многи из далеких предела. Ту се доносе на пролају разноврсни производи скоро из целе земље, и то како неизрађени тако и у прерађеном стању; ту има и појединих зататлија који свој посао и на вашару раде, и због тога је вашар врло zgodна прилика, да се све то види и посматра. *На вашару они проучавају како људски живот, тако и саму природу.*

Да би што боље упознали и људе и природу, они путују свакога месеца по један пут. На то путовање употребе обично по један

читава дан. То је дан кад они никако не читају ништа што год уче из књиге; књига им је овога дана само природа. Поред посматрања природе, овај пут они предузимају и због здравља, па с тога им је цео рад и све посматрање обучено у пријатну забаву и шалу, као и кад иду на телесна вежбања. Овом приликом, пошто пролазе преко поља и села, нарочито пажњу обраћају на земљорадњу и сељачки живот, куће и т. д. Земљорадња, као ни сељачки живот, за њих нису непознате ствари, они то посматрају и проучавају свакога дана, идући на телесна вежбања и враћајући се отуда преко поља, ливаде, шума, и села. Сва та посматрања они доводе у свезу са оним, што о тим предметима читају у књизи. Тако раде и кад путују. Гледајући шаренило и разноврсност цвећа по ливадама и дишући онај пријатан и чисто као неким миљем замирисан ваздух, они се и нехотице сете многих дражесних песама, у којима су природне лепоте оеване. Посматрајући разна жита, њиве и многе пољопривредне производе, и гледајући, како сељаци раде у пољу, они се са свим нехотично опомињу многих старих песника, који су и земљорадњу песмом окитили; они сад те песме понављају као и многе ваљане изреке старих философа о земљорадњи.

Једном речи: Гаргантуа, и као краљев син, треба да се спреми за практички живот, и за то он не сме ништа учити, што му доцније не би могло бити корисно, као што с друге стране, не сме у својој спреми ништа изоставити, што ће му доцније за поштен и добар живот требати. А да то постигне, он се не спрема за живот из књиге, него у животу и у самом раду; за то он мора да ради многе радове и да све самостално посматра. Он дакле изучава живот у животу, спрема се за рад самим радом, проучава природу у самој природи а не у соби; прави сам збирке па и сираве, које му за наставу требају, развија свој дух упоредо са телом, вежба своје духовне способности самосталним посматрањем и мишљењем, очеркива и оспособљава своје тело и његове поједине делове за разне послове у животу радећи те послове; гимнастика духа и тела иде упоредо. —

Овде није место, да се упуштамо у тачније претресање Рабелевих мисли о васпитању и настави. Али из овог кратког прегледа вас-

питног плана и методе, по којој се његов Гаргантуа образује, види се, колико су његови назови о образовању измакли од оних, који су владали по школама у средњем веку, како у његово време, тако и после њега неколико векова. Јер ми смо видели, да у његовом времену као ни кроз цео средњи век, нема ни помена о каквој очигледности у настави, нити пак саморадње било у мишљењу или у спреми за практички живот; нема ни спреме за живот, већ шкода спрема једино за цркву. Па онда телесни се развитак потпуно занемарује, а на тело се гледа с неким презрењем, и сва наука састоји се у учењу неразумљивих речи које нити развијају мозак нити спремају за живот. На супрот таком образовању, Рабеле захтева, — па још и у примеру показује како о се то може и остварити:

1. Упоредно развијање телесних и духовних снага, причему се за телесни развитак морају употребити и разноврсне игре, а остала вежбања тако удесити, како ће се њима потпомагати развитак свију делова тела, а не само појединих, и после како ће се ученик тим вежбањима у исто време оспособљавати за различне телесне окретности, које ће му у доцнијем животу бити потребне, као што је: пливање, гвурање, веслање, прескакање, пуцање и т. д.;

2. Очигледност у настави, место тадашњег неразумљивог учења на памет.

3. Саморадњу и то не само у мишљењу него и у корисном радovima за живот.

4. Спремену за практички живот, као основно начело на коме треба да је цела настава и све васпитање засновано, и с тога.

5. Да се ученик вежба и обучава у оним радovima, који су за доцнији живот потребни. Ово и због тога, што су ручни или практички радови једно најародније и најбоље средство за промену при напрезању духовних и телесних снага.

6. Бољу методу и блажу дисциплину што ће и по себи доћи, ако се буде настава и васпитања удесило по предходним захтевима.

Полазећи са гледишта, да је васпитању на првом месту задатак, да спрема ученика за практички живот, Рабеле узима и познавање закона као наставни предмет. (Гаргантуа учи: матерњи језик а с њиме и латински, историју,

аритметику, геометрију, астрономију без астрологије, познавање закона, природне науке, антропологију, музику, сликање).

Као што се види, Рабеле је положио темељ свима васпитним питањима, која су доцније педагози: Монтењ, Локе, Коменски и други опширније разрадили. Шта више, у многим васпитним питањима он је једрији и реалнији него многи његови последоваоци на педагошком пољу који су, више из незнања, истакнути пред Рабела. Јер ми здравијих погледа на правац и крајњу цел̄ васпитања не налазимо ни код једног од доцнијих педагога, бар што се тиче онога школовања коме није задатак научна сирема. А боље очигледности нема ни код самог Песталоција, који се, без потпуног права, иставља као „отац очигледности“; на чак ни у данашњој школи ми нећемо наћи Рабелову очигледност у потпуној снази, нити пак онако здраве и практичне сиреме за живот, каку Рабеле даје и самом краљевом сину. Већ у упоредном образовању телесних и духовних снага данашња се школа ни на близу не може мерити са оним, како Рабелов Гаргантуа те снаге развија: *он сваки дан има телесна вежбања*, а ми сад велимо доста је два три часа недељно промрдати рукама, ногама и главом, па ће се и тело развијати упоредо с духом. Гаргантуа учи и познавање закона, *он се вежба и ради различне ручне радове*. Међу тим, прво још није остварено ни данас ни у једној држави, и тек се сад на томе ради, а с другим је данашња школа тек последњих година почела.

И на тај начин, Рабеле је не само претеча, онога правца образовању, на коме су радили Монтењ, Локе, Русо и Коменски, и кога је плод данашња основна школа, него он се с правом може сматрати као заснивач тога новијег и реалнијег правца, *који је школу предао животу у службу*. И за то вели један писац историје литературе: „васпитни план за Гаргантуу одличан је за оно доба; Монтењ, Локе и Жан Жак-Русо само су тај план проширили“. Кад овоме додамо како Рабеле карактерише Француски писац *Виљмен*, који вели: „Слободни и смели духови почели су обарати клерикални систем васпитања. Први реформатор на овоме поду био је Рабеле, један дубок и разборит реформатор са много

сатире* — онда смо тиме казали и положај Рабелов у педагогици.

Што се пак тиче ручног рада, ту видимо, да Рабеле сматра овај предмет као неизоставан *део хармониског образовања и сиреме за практички живот*. Он нам показује, како је и ручна уметност једна способност човекова, која се и код ученика мора неговати и развијати, јер без тога не би се развијале упоредо све његове снаге и способности; не би дакле, могло бити хармонијског образовања. Па онда, те радове треба ученик да зна и због њихове практичке вредности за живот, и већ сам овај разлог био би довољан да Гаргантуа изучава многе ручне радове; јер он се спрема за живот. И поред тога *ручни су радови* и код Рабеле-а једно *средство за очигледну наставу*. *Његов Гаргантуа прави сам геометријска тела, па чак и сираве, и у ручној уметности он се већ толико усавршио, да је умео да прави „аутоматске сираве“ — сираве које се саме од себе крећу. И кад још узмемо на ум, да Гаргантуа као краљев син и будући краљ, треба да сеца и да струже дрва, да везује сено и да обија жито, и да њега учитељ у свему томе обучава због тога што су то корисни радови у људском животу — кад све то узмемо на ум и сравнимо са оним, шта данашњи селачки и занатлијски син у школи учи, онда смемо ли запитати: за који ли то живот данашња школа сирема, кад се у њој све друго учи више, него оно, што је за практички живот најпотребније, и без чега управо не може ни бити никаквог људског живота? Па и у другоме погледу, у погледу очигледности могли бисмо с потпуним правом питати данашњу школу: да ли она зна, и разуме, шта то значи очигледно предавати? А саморадња? Ко би могао спорити, да би Рабеле у данашњим школама нашао много више доктора *Хонлофернеса*, (први учитељ Гаргантуов, који га је страшно био заморио учењем из књиге) него *Панократа!* (Доцније ћемо навести врло интересних примера из наших школа, у којима ће се јасно видети како се и саморадња и очигледност у многим школама са свим погрешно разумевају а још горе примењују једино због тога што нема извесних ручних радова).*

(Наставиће се)